

Erdély történelmi tájneveinek adattára és népeinek tájszemlélete*

A) KÁDÁR LÁSZLÓ alapvető munkájának¹ megjelenése óta foglalkoztatnak a romániai tájnevek. Elsősorban a Kárpátokon inneni terület, tehát Erdély történelmi vidék- és tájnevei érdekeltek, különös tekintettel ezek történelmi-földrajzi tartalmára. Az évek folyamán kicéduláztam az erdélyi népek, románok, magyarok és szászok által használt tájneveket, a földrajzi környezet, történelmi és társadalmi fejlődés, valamint az etnokulturális csoportok közös hatására kialakult tájszemlélet neveit.

KÓSA LÁSZLÓ és FILEP ANTAL kitűnő összefoglalójának² hatására elhatároztam a történelmi tájnevekről már régebben összegyűjtött adatok rendszerezését és az azokból adódó egyes következtetések levonását. A hangsúly az adatokon van, jelen bevezetés csak másodlagos jelentőségű, mintegy összefoglalója az előbbinek. Remélem, hogy ez a gazdagnak mondható történelmi tájnévgyűjtemény hasznára válhat mind a néprajzi, mind a történelmi vagy földrajzi tárgyú kutatásoknak.

Az alábbi fejezetben közölt tájnévi adattárnak az a fő jellegzetessége, hogy nemcsak a magyar, hanem a magyarsággal és a székelységgel Erdélyben évszázadok óta együttélő románság és szászág tájszemléletét is figyelemmel kísérte és számon tartotta. Adatgyűjtésem egyik célja éppen az, hogy kimutassam, mennyire volt egységes a tájszemlélet, és melyek azok a szemléleti különbségek, melyek következtében a földrajzilag azonos tájat a magyarok, románok vagy szászok más névvel illették.

Az adattár súlypontja a tulajdonképpeni vagy történelmi Erdély. Mivel azonban a mohácsi vész (1526) után az Alföld keleti pereme, Bihar, a Szilágy-ság és Máramaros is az erdélyi fejedelemség fennhatósága alá került, tárgyalom e részek tájneveit is. A *Bánság (Temesköz)* tájnevei azonban kimaradtak adattáramból, mivel a vidék lakosságát a törökök részben kiirtották, így

* Ezt az elsősorban földrajzi szempontokat szem előtt tartó áttekintést — ebben a formában is — azért ítéljük közlésre érdemesnek, mert manapság már nemcsak a hazai mindennapi nyelvből, hanem a szakemberek egy részének tudatából is kikoptak e tájnevek. Hiányuk nemcsak a turizmust érinti, hanem a nyelvészeti, néprajzi, földrajzi szövegek értelmezését is megnehezíti. A források ellenőrzésére, kiegészítésére — sajnos — nem volt módunk sem közvetve, sem közvetlenül. —
A szerk.

¹ KÁDÁR LÁSZLÓ, A magyar nép tájszemlélete és Magyarország tájnevei. Budapest, 1941.

² KÓSA LÁSZLÓ—FILEP ANTAL, A magyar nép táji-történeti tagolódása. Budapest, 1975.

a XVIII. századbéli — főleg sváb — telepítések következtében egészen új tájnevek keletkeztek. A bánsági tájnevekkel érdemes lenne azonban más alkalommal külön foglalkozni.

A XIII—XIV. század fordulóján az Árpád-házi dinasztia kihalása és a központi hatalom gyengülése kedvezett a nagyra törő feudális főnemeseknek és ennek következtében a táji elkülönülésnek. Egy névtelen francia földrajzíró 1308-ban a magyar királyság keleti felében a következő tájakat és hercegségeket (provincias et ducatus) különböztetette meg: *Máramaros*, *Szilágy*, *Erdélyi-részek*, *Székelység*, *Szörénység*. A *Szilágy* tájnév a középkor folyamán mindig használatos volt, ez kitűnik HELTAI GÁSPÁR krónikájából is, ahol *Szilágy*, *Máramaros* és *Erdély* (vagy *Erdélyiség*) mint különálló tájegység szerepel³. A Temes felső folyása és az Al-Duna mentén kialakult *Szörényi bánság* középkori népi és táji jellege más volt, mint az alföldi *Temesközé*; azonban 1690 után a (Szörényi) *bánság* elnevezés Temesvár vidékére is vonatkozott, jóllehet ezt a vidéket a feudális korban nem a bán, hanem a temesi ispán uralta.

A szentföldi zarándokok és a keresztes hadjáratokból visszatérő német lovagok útleírásaiban az *Alföld*⁴ német neve *Heide* és nem az „alföld” szó szerinti fordításának inkább megfelelő *Niederland*. A *Heide* ugyan pusztát is, de elsősorban *mezőséget* jelent⁵. KÓSA LÁSZLÓ és FILEP ANTAL említenek egy, az Alföld peremén elterülő bihari és borsodi *Mezőséget*. Ehhez tartozónak számíthatjuk még a középkori Arad megye síksági részén elterülő *Mezőséget* is. Ezt az oklevelek *Mezőség* (1333—1335: *Mezeusak*, *Mezesag*) néven említik⁶. A középkori Krassó megyéhez tartozó Érsomlyó és *Mezősomlyó* helynevei közül az utóbbi első tagja arra utal, hogy ez a falu síkságon (alföldön), vagyis mezőségen terül el.

Magának *Belső-Erdélynek*, tehát a feudális erdélyi vajdaságnak területi és politikai beosztása — a magyar nemesség által kormányzott *vármegye*, a *szász* és a *székelység* területei — Erdély középkori alkotmánya alap-törvényének, az ún. *Unio Trium Nationum* szellemében történt.⁷ A korabeli magyar források a vármegyék területét *Lakságnak* nevezték. A Szászsebes

³ 1762: „[a Szilágyban] egy *Erdélyi* ember az ő Telke után”; vö. EMSzT. I, 795.

⁴ A *Felföld* (Superioris Hungaria; rom. Crăia Ungurești de Sus) és az *Alföld* (Inferioris Hungaria) földrajzi nevek gyakran szerepelnek az oklevelekben, pl.: 1596: „Hiszöm, hogy Kegyelmed az *Fölföldön* meg nem marad, hanem az *Alföldre* alá megjön” (vö. ÖklSz. 14).

⁵ A szászrégeni és a Beszterce vidéki szászok ma is *Heide*-nak nevezik a *Mezőséget*.

⁶ GYÖRFFY GYÖRGY, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* I. Budapest, 1963. 163, 184.

⁷ Ezt a hármas tagoltságot tükrözte Erdély címere is, melynek 1659-ből származó leírása a következő: „A pecsétek pedig ilyenek legyenek: az *erdélyi vármegyéknek* a pecséte metszett insígnájok légyen egy fél sas, környül való írása: Sigillum comitatum Transylvaniae. A *székelységnek* légyen, egy fél hold és nap, környül való írása: Sigillum nationis Siciliae. A *szász*ságé légyen hét kolcsos város, környül való írása: Sigillum nationis Saxonicae. A Magyarország Erdélyhez incorporáltott részéjé légyen négy folyóvíz s a kettős kereszt, környül való írása: Sigillum partium Hungariae Transylvaniae annexarum”. (Vö. EOE. XII. Budapest, 1887. 295).

vidéki, egykori Alsó-Fehér megyei szászok emlékezetében a megyei föld (Komitat) neve *Edelerde* (nemesi föld) volt, és az itteni falvak lakói az „*Ede-lerder*”-ek, azaz „*lakságiak*”⁸ voltak.

Erdély nevének etimológiai eredete közismert (vö. TESz. *erdő* a.); a név a *Királyerdő* és a *Meszes* erdőségein túli, azaz az *erdőelvei* vidékre vonatkozott. Azonban Erdély belterületén is több erdőségek borította hegyláncolat van, ezek közül soknak tájnévképző szerepe is jelentős. Az erdélyi régiségben a megyei, valamint a székelyek vagy szászok lakta földön megkülönböztették a *Persányi-hegységtől* keletre és nyugatra eső vidékeket. Ezért a *Persányi-hegység*, amelyeknek egykori nevei: *Sárkányi-erdő*, *Apácai-erdő* vagy *Rika* — fontos tájhatár volt, és részben a mai napig is az maradt. A székelyföldi zsin-dely olcsóbb volt a Rikán belül és drágább a Rikán kívül; a sófalvi só a *Sárkány-erdőn* belül került forgalomba, a vizaknai pedig a *Sárkány-erdőn* kívül. Érdekes, hogy ezekben az esetekben a „belül” a keleti, földrajzilag peremhely-zetű *Barcaságra* vagy *Háromszékre*, a „kívül” pedig a tulajdonképpeni belső-erdélyi medencére vonatkozott⁹.

I. A vármegyék területe

A belső-erdélyi részek bizonyos fokú táji különállása a román, magyar és a szász nép tájszemléletében is tükröződik. Habár az *Erdélyország* (Țara Ardealului) elnevezés a XVI—XVII. században az egész erdélyi állam, illetve fejedelemség területére vonatkozott¹⁰, az erdélyi románság szemléletében a peremmedencék (Fogaras-földe, rom. Țara Oltului; Barcaság, Hátszeg vidé-ke, Székelyföld stb.) nem tartoztak a tulajdonképpeni „Ardeal”-hoz. Még a közelmúltban is, ha egy Fogaras vidéki vagy bodzafordulói román átlépte az Oltot, illetve átkelt a *Sárkány-erdőn* (Persányi-hegyeken), „Erdélybe” ment¹¹. A belső-erdélyi részekbe elszármazott románoknál sokszor a családnév is az eredeti származási, illetve születési helyre utal: *Hațegan* 'hátszegi', *Oltean* 'fogarasföldi', *Bîrsan* 'barcasági', *Mureșan* 'máramarosi' stb. Az *Ardelean*

⁸ „*adelierder*, *Edelerde*, *Bewohner*, der auf ehemaligen Adelsboden gelegenen Dörfer (Gergelyfája; Gergerschorf, Ungurei)”. Vö. G. RICHTER, *Anneliese Thudt*. Ergebnisse der mundartlichen Neuaufnahmen im Unterwald. Forschungen zur Volks- und Landeskunde 7. 1964. Nr. 1: 106; „kommen ihn schönen *Comitat* bissauß Zickmantel (Cikmántor sz. j.)”; vö. G. KRAUS, SSW. K: 259.

⁹ A háromszéki és alciki székelyek szemléletében a Rikán túli vidék „külföld”, ők tehát „belföldiek”.

¹⁰ 1460: „Țara Ardealului (землу Арьдельскому) și Bîrsa și Săcuimea (и Врса и Сакуи)”. Vö. I. BOGDAN, *Relații* 103; „*Vlădica Stefan* ot Bălgrad (Gyulafehérvár sz. j.) și a toată Țara Ardealului” (1648); N. IORGA, *Studii și documente* IV. București, 1902. 28; „*Daniil* din satul Coruș din Țara Ardealului în marele oraș Cluj”; J. BIANU-NICOLAESCU, *Catalogul manuscriselor românești* III. București, 1931. 161.

¹¹ A bodzavámai román zsellérek panasza 1851-ben: „*Aduceam* vinurile dupin *Ardeal*”. Vö. *Cumidava* VI. Brassó. 113; „*Să se știe că am cumpărar eu popa Gioca din Margina* (Bánság sz. j.) de la Ion feciorul lui popa Ivan din *Ardeal* din satul *Vineri* (Felkenyér Szászváros-székben sz. j.)”. *Studia Babeș-Bolyai. Hist.* 1972/1, 19.

családnév eredetileg tehát csak a belső-erdélyi részekből származó román embert illette. Erdély, azaz Ardeal táji-területi különállása a román krónikásoknál is kimutatható. MIRON COSTIN moldvai krónikaíró értelmezése szerint Fogarasfölde (rom. Țara Oltului, azaz *Oltország*) és Erdély nem azonos tájegységek¹².

Az erdélyi szászok tájszemléletében a *Siebenbürgen* tájfogalom eredetileg csak a szebeni ispánságra vonatkozott, de miután egész Erdély neve is lett¹³, a peremvidékiek, így a beszterceiek és a Sárkányi-erdőn túli barcasági részek lakói akkor sem tartották magukat *Siebenbürger*-eknek. Ezért Beszterce vidékén és a Barcaságon a középkorban gyakori volt a belső-erdélyi vidékről származó szászokra vonatkozó *Siebenbürger* családnév¹⁴. A gazdag barcasági szászok máig is lenézik az általában szegényebb *óföldi* szászokat, akiket a *Hosmoken* gúnynévvel illetnek¹⁵.

Az erdélyi medence központi tájegysége, a *Mezőség* mint tájnév már 1448-ban felbukkan mint egy falu nevének összetevője (Vajdaszilvása vagy *Mezőszilvása*). A *Mezőség* német neve *Heide*, először Sebastian Münster 1588-ban kiadott Erdély térképén fordul elő. A XVI. századtól kezdve már mind több adatunk van a *Mezőség* (Cîmpie, Heide; szászul: Het) tájnév elterjedéséről.

Ugyancsak jól ismert belső-erdélyi tájnév a *Küküllök mente* vagy *Küküllök tere*. A szász forrásokban használatos volt a *Küküllököz* elnevezés is — így pl. 1568-ban a kolozsvári szász *Névtelessé*: „zwischen beyden Kockelwasser”¹⁶. A XVIII—XIX. században, főleg szász lelkészi körökben elterjedt volt a *Küküllököz*nek félig tréfásan használt, antik példák után képzett neve, a *Mesopotánia*¹⁷. Külön kistájnak számít a széles és termékeny *Marosvölgye* (Valea Mureșului)¹⁸.

A *Keresztesmező*, mely nevét valószínűleg egy *Keresztes*nek nevezett, el-

¹² „Acum toate aceste părți și țara Transilvaniei și Maramureșul și țara de pe Olt erau sub unguri”. (Vö. MIRON COSTIN, *Opere*. București, 1958. 206—7).

¹³ A német *Siebenbürgen* név fordításából származik *Erdély* cseh vagy lengyel neve (Sedmohradska zem, Sedmohradska kragina).

¹⁴ „1505 *Sibenbürger* (besztercei családnév sz. j.) d. h. einer aus der terra septem castrorum (=Siebenbürgen), wozu das *Nösnerland* im Nordosten und das *Burzenland* im Südosten ursprünglich nicht gehörte... Siebenbürgen bezeichnet ursprünglich nur die 7 *Stühle* ohne Burzenland und Nösnerland; daher die Burzenländer Wendung *mer fuere kën Siwenberjen* wir fahren gen Siebenbürgen (wenn sie ins *alte Land* fahren) (vö. GUSTAV KISCH, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*. Archiv des Vereins 45 (1929), 237, 288).

¹⁵ *Hosmoken*, von Burzenländer für die Bewohner des *Alten Landes* und für nicht Burzenländer Sachsen überhaupt verwendeter Spottname. (Vö. SSW. H: 280).

¹⁶ „Leges ludimagistris a venerando capitulo inter *fluvios Kököllö* praescriptae” (1577). (Vö. Archiv des Vereins 48: 241).

¹⁷ OTTO FOLBERT, „*Mezopotanien*” in Siebenbürgen. (Vö. Jahrbuch des Siebenbürgisch-sächsischen Hauskalender 1957. 43—8).

¹⁸ Szászul *Mireschduel*. (Vö. Archiv des Vereins 34: 86). 1695: „Az rácok kik Borbándon és Fejérvárott másutt itt az *Maros mellett* laknak”. (Vö. EOE XXI. Budapest, 1899. 226).

pusztult faluról kapta, és a *Kenyérmező*¹⁹ nem tekinthetők tulajdonképpeni tájnévnek, mivel e területeken nincsenek, illetve nem voltak falvak. Az 1659. évi erdélyi országgyűlés meghatározása szerint „A mezei katonáknak régi fűelő helyek lévén a Keresztes- és Kenyérmezei”²⁰. A *Keresztesmező* régi román neve (Pratul lui Traian 'Trajánus rétje'), a XVII. századtól kezdve ismeretes²¹.

Az erdélyi medence peremén vagy szélén — innen származik a régies *Szél föld* elnevezés — az erdélyi tájszemlélet több földrajzilag és történelmileg is jól önállósult tájat különböztet meg. Ezek közül a *föld* (terra, Land) nevet csak *Fogarasföldre* (Fugrescher Land; Țara Oltului)²² viselte. A *föld* utótag (lásd *Szászföld*, *Székelyföld*) arra utal, hogy ez a tájegység már korán különálló volt. Ezen a vidéken a XIII. század elején a románok (vlachok) *földjét* említik (1233: terra valachorum). *Fogarasföldre* alsó, Olt menti járását *Al-Fogarasföldének*, a déli, havasalji részt pedig *Fel-Fogarasföldének* nevezték.

Az erdélyi medence szélein, bár a *havasalja* helymeghatározás gyakori volt, ritka az egyes havasok vagy hegycsoportok, illetve hegyvonulatok nevéből származtatott *alja* vagy *szege* tájnév, mint pl. a magyarországi *Bükkalja*, *Mecsekalja*, *Mátraalja*. Az *alja* főnevet inkább a *váralja* nevek esetében használták. A XIV—XV. században már számos olyan *szélföldi váraljai* váruradalmat ismerünk, ahol juhötvenedet fizető román falu volt. A királyi vagy magánkézben levő váraljai uradalmak közé sorolható maga Fogaras, Hátszeg, Vajdahunyad, Diód (a vár alatti falu neve Diódváralja), Létavár, Gyalu, Csicsóvára. Ezek közül az ötvenedet fizető falvakat felsoroló 1461 évi összeírás csak *Létaalját* és *Csicsóalját* említi²³.

A *szeg* főnév az *Alszeg* és *Felszeg* elnevezéseken kívül Erdélyben csak *Kalotaszeg* nevében használatos. Már Lázár diák 1528-ban kiadott térképén is előfordul a ma Vlegyászának (Vlădeasa) nevezett *Kalotahavas*²⁴. Ezt a havas-

¹⁹ A *Kenyérmező* nem a kenyér alakú Aranyi hegytől kapta nevét (l. KÓSA—FILEP), hanem ez a tájnév is népi etimológiai származék. A Maroson átkelő révek, illetve kompok ősi és máig is használatos sláv eredetű román neve a *brod*. E szóból származik a XII—XIII. században keletkezett szász alapítású Alkenyér falu neve *Brodsdorf*. Később a Brod (=komp) eredeti jelentése elhomályosult és a *Brodsdorf* téves fordításából keletkezett az *Alkenyér* helynév, illetve a *Kenyérmező* (Cimpia Piinii) tájnév.

²⁰ EOE. XII. Budapest, 1887. 304.

²¹ „Auf der Heyde (Mezőség sz. j.) zwischen Thorenburg und Engeten (Nagyenyed sz. j.) so Ungarisch Keresztes-Mezo, Keresstes Mezö: Wallachisch Prate de la Trajan, das is des Trajanus Wiesen”. (Vö. JOHANNES TRÖSTER, *Das alte und neue Dacia* (1666), 350, 424). „Creutzer Feld—Keresztes Mezö”. (Vö. MATTHIAS MILES, *Siebenbürgischer Würgengel*. Hermannstadt, 1670. 108).

²² 1658: „Als der feindt nun ganz *Burzenland* samt den *dreien Stullen* (Háromszék sz. j.) verwüstet zerstöreten Galt (Szászuzgra sz. j.) biss in Grundt... *Fogarascher landt* zu dem grossen Hauffen velche oberhalb Fogras vnnter den gebürg lagen”. GEORG KRAUSS, *Chronik I*, 353. 1850: „So nennt der Walache des Fogarascher Districts denselben die *Tzara Oltului* (das Altland)”. (Vö. Archiv des Vereins I. Alte Folge 98: 101; 1843: „Nemes *Fogaras vidéki* székely ör katonák”. (Vö. IOAN DE PUȘCARIU, *Fragmente istorice despre boerii din Țara Făgărașului*. Sibiu, 1907. 799).

²³ „*Lethallya* cum suis pertinentiis, Jarabanya cum suis pertinentis (Kalotaszeg sz. j.), Gere-wasarhel, Gerewmonostora, Berend, Kyskalotha, Enchel, Meregyo, *Csichvalya* ...”. (Vö. Századok 1889 (függelék) 42—3; *Omăgiu Fraților Al. și I. Lapedatu*. București, 1936. 595—603).

²⁴ „Kalata alpes”. (Vö. CartHung. Nr. 1).

alji vidéket nevezik — már a XV. század óta — *Kalotaszegnek*, ebben az időben a kalotaszegi román kerület élén egy vajda állott. 1503-ból ismeretes a *Kalotaszegi* családnév is. A kalotaszegi falvak többsége a gyalui váruradalomhoz tartozott. *Kalotaszeg* tipikus magyar tájnév, melynek nincs román vagy német megfelelője. A kolozsvári szász *Névtelen* (1568), amikor Kalotaszegről akar írni, a (*Bánfi-*) *Hunyadi völgyről* („*der gantze Grund von Hunyad*”) beszél.

A régiségben általánosan használt *Szél föld*²⁵ helynév a későbbi Erdélyben inkább csak a szebeni medence déli peremére, a Szebeni havasok alján elterülő román lakosságú vidékre, az ún. *Mărginimére* vonatkozott. Ez a táj magába foglalta Szeliste és Talmács székek román lakosságú helységeit, valamint a Szeben szék déli részén fekvő, főleg legelőváltásos juhtartással foglalkozó román falvakat (Resinár, Poplăka, Guraró stb.). Habár az erdélyi *-mărginean* ('szél földi') melléknév okiratilag csak a XVIII. századtól kezdve mutatható ki, használata bizonyára sokkal régebbi. A Szeben széki *Mărginime* nem volt az egyedüli erdély-peremi *szél föld*. A Kelemen-havasok lábánál élő *mărginean* a XVIII—XIX. században jobb módú volt, mint a mezőségi *cîmpean*²⁶.

Szintén újabb összetétel a *Hegyalja* tájnév, mely úgy, mint a többi hasonló (Aradi-hegyalja, Tokaji-hegyalja) szőlő-, illetve bortermő vidékre, esetünkben Gyulafehérvár, Boroskrakkó, Borosbocsárd vidékére vonatkozik. Erdélyben különben megkülönböztették a *buzás jószágoktól* az ún. *boros jószágokat*²⁷.

Amíg egyes vidékeken, így pl. a Dunántúlon, tehát dombos vidéken, használatos a *Hegyköz* tájnév, az erdélyi magas hegyek, vagyis *havasok* között elterülő völgyek és medencék neve a *Havasköz*. Jóllehet Csík, Gyergyó vagy Kászón is havasok között terül el, a *Havasköz* földrajzi név (pl. havasközi zsindey, havasközi tehén stb.), főleg az Erdélyi Érchegység tájaira (*Abrudbánya vidéke*²⁸, *Torockó vidéke*²⁹, *Ompoly völgye*, az *Aranyos* felső folyása) vonatkozik. A havasközi tehén román neve a *vaca mocănăneasă*, így tehát a *Havasköz* román nyelvű megfelelője a *Mocănime*. Ismeretes, hogy a román nyelvben a *mokány* szó *hegyi*, illetve *havasi lakost* jelent. Az *Aranyos* felső

²⁵ A *Szél föld* (Mărginime, Krajna), Havasalföldön, Moldvában és Munkács vidékén is ismert volt. 1606 Jeremias Mogilla (Ieremia Movilă sz. j.) levele: „Immár az mi boérunk két héttől fogva az *Szél földön* Tatrason tartozkodik”. (Vö. TMÁO. II. Pest, 1865. 551; 1629: „(Moldva) az országnak *szél földire* embereket is az után küldött vigyázás okáért”. (Vö. TMÁO. II. Pest, 1869. 119); 1677: „az munkácsi *Krajnán* vagon” (vö. TMÁO. VII. Pest, 1872. 123).

²⁶ „*Marginan* cu doi vatsch
Fatsche tschisme schi nadrasch;
Kimpan cu patru boi
Abje se pletjeschtje de njevoi”. (Vö. JOSEF HALTRICH, Zur Geschichte von Sächsisch-Regen. Archiv des Vereins III. 1858. 302).

²⁷ 1706: „kulso *boros* Jószág Nadas, Zagor”. (Vö. EMSzT. I, 1029).

²⁸ 1670: *Abrudbánya vidéke*. (Vö. EOE. XIV, 170). Abrudbánya vidékének havasi román lakosai az *abrudányok*, pl. 1737-ben az egerbegyi „Havason lakó *Abrudány Sellerek*”. (Vö. EMSzT. I, 65).

²⁹ 1635: *Torockó vidéke* (vö. EOE. IX, 169).

folyása mentét — amit később *Mócföldnek* (Țara Moșilor) neveztek — a régi források egyszerűen *Aranyos* néven említették³⁰. Az *aranyosfői* román ember régebben *topány* volt, ma pedig *móc*³¹.

Hunyad megyében (Județul Hunedoara) a következő tájegységeket különböztethetjük meg:

a) *Hacok* vagy *Hátszeg vidéke* (Țara sau vidicul Hațegului)³² jellegzetes havasalji medence a *Retyezát alatt*. Falvait a középkorban román jobbágyok és kenézekből lett kisnemesek lakták. Az utóbbiak a reformáció után reformátusok lettek, és bár egy részük csak románul tudott, mivel nemesek voltak, magyaroknak vallották magukat.

b) A *Zsil* (Valea Jiului, Bazinul Petroșeni, ma *Zsil-völgye* vagy *Bányaság*) a XVIII—XIX. századig csak alkalmilag és gyéren lakott vidék volt. Később a hátszegi falvak nyári szálláshelyeiből állandó jellegű települések keletkeztek, így pl. *Parosény* *Paroszból*, *Urikány* *Urikból*, *Livezény* *Livádiából*, *Petrozsény* *Petrozból*.

c) A Maros völgyét Zaránddal, tehát a Fehér-Körös völgyével összekötő völgy, a *Kaján*, a középkorban főleg közlekedéscélra szempontról volt jelentős.

d) A *Ruszkahavas* (Poiana Ruscăi) lejtőit borító erdők neve volt az *Erdőhát*. A vajdahunyadi hámorok szükségleteit az itt égetett faszénnel elégítették ki, ezért az erdei irtásokon mind több és több *padurerény* (pădureni), azaz *erdőhát*i román település alakult.

e) Ugyancsak a *Ruszkahavas* lábánál, a Dobra patak mentén terült el *Dobra* vagy *Jófő* (téves etimologizálással *Jófü*) *vidéke*, mely a középkorban kenézek és krajnikok által vezetett román kerület volt.

f) A *Lonka vidéke* (Ținutul sau platforma Luncașilor) a csoklovinai barlang környékén, főleg szétszórt alaprajzú román lakosságú havasi falvakból³³ tevődött össze.

g) Hunyad megye legtermékenyebb részét alkotta a *Maros melléke*. Erdély különböző vidékeiről még a következő tájegységeket említjük meg, melyeknek többsége a középkorban uradalom volt: A Kelemen-havasok

³⁰ (l. 1844: „aranyosi zsendely” vö. EMSzT. I, 403).

³¹ 1737: „a *Topányok*, *Abrudányok* vagy Havasi Sellérek”. (Vö. EMSzT. I, 64).

³² Az innen származó családok neve magyarul Hacoki (régiesen Haczoki), románul pedig *Hațegan* (magyarosan Hacegán). Pl. 1734: „din *varmeghia Hinedori* din *vidicul Hațegului* din sat din Râu alb, nemes Herța Boldijar”. (Vö. RADU IACOB, Istoria vicariatului greco-catolic al Hațegului. Lugoș, 1913. 421).

³³ Habár CRIOLAN SUCIU szótárában (Dicționar istoric al localităților din Transilvania I. București, 1968. 368) *Lunkány* (Luncani) első említése 1750-ből van adatolva, az EOE IX. már 1635-ben beszámol a *Lonkára* futott jöszágukról.

lábánál terült el a *Sajó vidéke*³⁴, *Görgény, Szeszárma, Gyalu, Bethlen vár tartományai*³⁵, *Bolya völgye* vagy *tartománya*³⁶.

II. Az erdélyi Királyföld és a szászok lakta vidékek

Közismert, hogy 1848 előtt az erdélyi szászságnak kb. 75%-a a székekre és kerületekre osztott *Szászságon*³⁷ vagy *Királyföldön* (Fundus regius, Königsboden; Pămîntul Crăiesc), 25%-a pedig a megyei vagy nemesi földön, vagyis a *vármegyékben* lakott. A *Szászföld* megjelölés nem egyezik minden esetben a *Királyfölddel*, néha a megyei részek szász lakosságú részeit is így nevezték³⁸.

Amint majd minden erdélyi vármegye alsó és felső járásra oszlott³⁹, úgy a *Királyföldön* vagy másképpen a *Hétszékben* is megkülönböztették a Maroshoz közelebb fekvő *alsó székeket* (*Unders: oder Niederste Stühle*), a Hortobágy, a Küküllők és az Olt mentén elterülő *felső székektől* (*Sedes superiores; Obere Stühle*). Kőhalom és Segesvár magasabban fekvő vidékét *Oberland*-nak, a legelőbb — még II. Géza korában 1141—1162 — benépesített székek, azaz Nagyszeben, Újgyház és Nagysink szék területét pedig *Altland*-nak, azaz *régi* vagy *őföldnek* nevezték. A tájegységre jellemző egyik termékéről kapta a Medgyeszékből és Selyk-székből álló *Kétszék* (*Zwei Stühle*) területe, a borairól máig híres *Borföld* (*Weinland*)⁴⁰ nevét. Mivel a Szentágota vidéki zordabb éghajlatú dombos tájon, a nagymérvű lótartás miatt sok zabot termeltek, a Hortobágy felső folyásának vidékét *Zabföldnek* (*Haferland*) nevezték. Amíg a *Weinland* már a XVI. század óta oklevelekben is használatos tájnév volt, addig a *Haferland* inkább csak a néprajzi irodalomban ismeretes⁴¹. Szintén egy mezőgazdasági termékre, a *káposztára* utal a Brulya-Kisprázmár vidékét magába foglaló, szász népviseletéről és népszokásairól is nevezetes *Kampestwenkel*⁴². Az Olt és mel-

³⁴ 1643: „Akor irkezek ala az *Sayovidiki Vayda* az havasrul, az Saioi videdken Moldoa feleő meneő eösvenjeken Olah Budak Radla, Sebbes”. (Vö. IORGA, Doc. Hurmuzaki XV/2, 1115—6).

³⁵ 1591: „*Sajó, Bethlen, Szerszermán, Gyalu, Abrugbánya tartománya*”. (Vö. EOE. III. Budapest, 1877. 392).

³⁶ 1598: „Mihály vajda jószágán, *Bolyában és tartományában*”. (Vö. EOE. IV. Bp., 1878. 157—8. BENKŐ JÓZSEF: Vallis Bolyensis Hungaris. *Bolya völgye*. (Vö. BENKŐ, Transilvania specialis III. 85—7. Kézirat)

³⁷ Kb. 1690: „... az *Szászságon* bár a magad lovadon ne jártál volna posta lovat eleget adtak, sőt ha az szegény *folnagok* birák úgy nem viselték magokat, az mint az uton járó kivánta, jól megverték az hátát s rajta sült”. (Vö. APOR, Metamorphosis Transilvaniae 355).

³⁸ Bethlen Gábor és István osztozása 1600: „... viszontag az *Szászföld*den való rész falukban való részeket is Bethlen István uram és az ő maradéki birja tudnikill Táncsi falubeli részt, Szászfülpös falubeli részt, Hedradi (Dedrad sz. j.) falubeli részt és újfalut részt”. (Vö. TörtTár. 1890. 561).

³⁹ 1710: „Torda vármegj *Also járásból*, Colos varmegie *felső járásából*, Doboka vármegye *felső járásából*”. (Vö. EMSZT. I, 270).

⁴⁰ A kolozsvári szász Névtelen szerint a *Borföld* részei az alsó (Selyk-)szék és a felső (medgyes-)szék: „das *Weinland* Obirster und Niederster Stuhl.”

⁴¹ „*Haferland*: Gegend in Südsiebenbürgen vom *Harbachtal* (Hortobágy sz. j.) bis zum *Alt und Repser Gebiet*”. (Vö. SSW. H: 17).

⁴² „Das älteste und echteste Trachtengut bringt die erst genannte Zone (gegen den Alt hin) der sogenannte *Kampestwenkel* der vor allem die Gemeinden Braller, Tarteln, Gürteln und Kircheng umfasst”.

lékvize, a Cibin vagy Szeben, valamint a Maros, illetve Székás között elterülő magasan fekvő dombvidéket a középkorban sűrű erdőségek borították. Ezért a Nagyszeben központú szász szemlélet szerint az erdőn túli *alsó székek* (Szerdahely, Szászsebes és Szászváros) régi tájneve az *Erdőelve*, azaz *Land vor dem Wald* vagy *Unterswald* volt. Mivel könnyen összetéveszthető lett volna magának Erdélynek a nevével, az Unterswald magyar névalakja az *Erdő elve* nem volt használatos.

Az eddig említett különböző tájnevek csak magára a tulajdonképpeni *Királyföldre*, az ún. 7+2 *szék* területére vonatkoztak. Ennek a vidéknek az 1460—1470 körül készült nagydisznódi latin—német szójegyzék a *Szászföld* (saxenlanth) nevet adta. Ekkor még az 1224. évi Andreanum privilegiumai nem terjedtek ki az ugyancsak szászok lakta *Barcaságra* (burczlanth) vagy *Beszterce vidékére*. Mátyás király uralkodása alatt azonban az 1480-as években megtörténik a szászok lakta *királyföldek* egyesítése, és így a 7+2 *szék* mellett Besztercére és Brassó vidékére is kiterjedt a *Szász Egyetem* vagy Universitas fennhatósága.

Beszterce vidékének klasszikus német neve a *Nösnerland*⁴³, *Nösen* ugyanis Beszterce városnak régi népi neve volt. Mivel a beszterceieknek hivatalos kapcsolata leginkább az *alsó szék* egyikében fekvő Nagyszebennel volt, a dél-erdélyi szászföld neve a beszterceiek ajkán a *Niederland*⁴⁴, és ezzel szemben maga Beszterce vidéke az *Oberland*⁴⁵. Ez utóbbi közigazgatási egységnek magyar neve *Beszterce vidéke* vagy *tartománya*, és ennek felel meg a régi román *Vidicul Bistriței* elnevezés. Jóllehet *Beszterce vidéke* vagy *széke* név csak erre a közigazgatási egységre vonatkozott, a német *Nösnerland* tájnév tágabb értelmű volt, mert ez magába foglalta *Szászrégen* (a szász irodalomban *Reener Ländchen*) vidékét is. A Nagy-Szamos menti román lakosságú *Naszód vidékének* régi tájneve a *Radnavölgye*, *Rodner Grund* volt.

A Déli-Kárpátok és a Sárkány-, valamint az Apácai-erdő-nek nevezett Persányi-hegység által jól körülhatárolt medencének, a *Barcának* vagy *Barcaságnak* (Țara Bîrsei; Burzenland; Barcza terra) már 1211-től kezdve használatos tájneve van: *terra Borza*. Mint más tájegység esetében is, a Barcaságon

⁴³ 1598: „im Nösner geländt”; 1600: „ein teutsch mensch, welcher sich aus Nösner geländt nennet”; mai szász kiejtés szerint: *af Nisner gelánt*. (Vö. SSW. G: 121). A dobokai, kolozsi vagy torda megyei jobbágysorú szászoktól való megkülönböztetésképpen, a tulajdonképpeni Beszterce vidéki szász ember neve *Gebietter* (1894: „nisner gebäeder, fu Siun (Nagysajó sz. j.) ofe döt säi gebäeder, mit net”. 1965-ben Bátoron—Bootsch, feljegyzett adat). Tehát a batosi szász adatközlő szerint a nagysajóiak *kerületiek* (Gebietter), de ők nem azok, mivel a megyei földön fekvő Régen vidékéhez tartoztak. (Vö. SSW. G: 52).

⁴⁴ G. F. MARIENBURG: „Niederland: Also wird von den Sachsen der Nordgruppe das übrige Sachsenland und insbesondere die Gegend an den Kokeln benannt”. (Vö. *Sächsischer Hausfreund* 1860, 91; (Niederland=Provincia Cibiniensis”. Vö. Archiv des Vereins V, 268; („Nidderlânt=Süd-siebenbürgen”. (Vö. Archiv des Vereins 33: 163).

⁴⁵ FRIEDRICH KRAUSS: *Oberland*=„das engere Gebiet um Bistritz=Häi baim *Owerländer*”. (Vö. SiebVjsch. 1935. 319.) Magának a besztercei kerületnek lakosai, a *királyfalviak* (Königsdörfer): 1560: „das die edle leut den *kwnigs Dorffern* das brochfeld nicht fray geben”. (Vö. SSW. K: 275).

is megkülönböztetjük az Olt menti termékenyebb *Unter-* vagy *Niederland*-ot (Bírsa de Jos) és a kövecses talajú, hidegebb éghajlatú és szegényebb *Oberland*ot (Bírsa de Sus)⁴⁶. A Barcaság délkeleti havasalji részén néprajzilag is elkülönül *Hétfalu* vagy *Sieben Dörfer*. Egy pár fennebb felsorolt szász tájnév több XVI. században kiadott térképen is előfordul.⁴⁷

A Barcaságot határoló alacsony hegyvidék a középkor folyamán csak mint legelő és kaszáló volt használatos. *Törcsvár* és *Királykövár* környékén azonban havasi legelők és irtás után keletkezett másodlagos kaszálók is voltak. Ezekre vonatkozott a *Baránmező* és a *Bodzamező* hegy-, illetve tájnév. A *Baránmező* magyar neve a román *Bran*-ból, a német *Törzau* (Campi Turchaw) a *Törcs* névből alakult. Az itteni kaszálókat és legelőket a XV—XVII. században a törcsvári porkolábok a szomszédos román és szász falvak lakóinak adták bérbe. A XVII—XVIII. század folyamán az addig csak nyáron használt kalibákból állandó lakhelyek lettek, így a *Baránmező* (Tinutul Branului) román lakosságú, szétszórt alaprajzú falvakkal népesült be. Hasonló folyamatot figyelhetünk meg a *Bodzamezőn* (Buzău, Busau), csakhogy itt az ún. *Bozzai birodalomban*, a barcai szászok és Felső-Fehér megyei nemesek mellett a szomszédos székely falvak lakói is birtokosok lettek, de *Bodzaforduló* benépesítésében szerepet vállaltak mind a Felső-Fehér megyei, mind a barcasági vagy a székelyföldi románok⁴⁸ is. Az erdélyi régiségben a *Bozza* (Buzău) név alatt a Tatárhavas-hágóról levezető utat is értették és a *Bozzatorok* vagy *Nyéni-torok* tájnév arra a vidékre vonatkozott, ahol a bozzai út a barcasági medencébe torkollott. A *Barcaság* és a háromszéki *Szépmező* között elterülő ártér régi neve a *Farkasvágó*, ennek román nyelvű megfelelője egyszerűen csak *Lunca* (Lunka). A prázsmári szászok *Lunkaschen*, azaz lunkásoknak nevezték az itteni falvak (Bácstelek, Vámoshid; Podul Olt, Lunca Mărcuşului, Lunca Dobârlăului) román lakóit. *Farkasvágó telepnek* román neve a Lunca Cîlnicului arra utal, hogy a XVII—XIX. században a farkasvágói rét a köröspataki Kálnoki család birtoka volt.

III. Székelyföld

Az erdélyi *Székelyföld* nemcsak közigazgatásilag vagy társadalmilag különbözött Erdély többi részétől, hanem tájegységek tekintetében is. A *Székelyföld* (Zekelland; Secuimea, Țara Secuiască), különösen a román, illetve ószláv

⁴⁶ „*de ewerlonydjer* (=Oberländer sz. j.) hün e ræer klima wäi de *nederlonydjer* (=Niederländer sz. j.)”; 1966: *Wolkendorf* (Szászvolkány—Vulcan). (Vö. SSW. K: 187).

⁴⁷ Pl. ZSÁMBOKI JÁNOS 1579-ben kiadott térképén: ALTLAND, LAND VOR DEM WALD, NOSNERLAND, WAINLAND, 7 Dörfer vagy 7 ville siculicalis. (Vö. CartHung. Nr. 4).

⁴⁸ A bodzafordulói vagy bodzavámi román ember magát nem nevezi sem *barcaí*nak (Bírsan), sem *erdélyi*nek (Ardelean), ő *bodzai* (*Buzoian*). Lásd pl. a bodzavámai zsellérek 1851-ben keltezett petícióját: „Apoi să ducea zeleejii iobagii dela Teli (=Keresztvár sz. j.) acasă și rămíneam noi *buzoieni* și vîrşuiam jirezile și le îngrădeam cu gard”. (Vö. Cunidava VI, 110); (Brassó)

és német források szemlélete szerint nem tartozott a tájnévvel meghatározott Erdélyhez (Ardeal, Siebenbürgen).

A hét székből — Udvarhely, Csík, Gyergyó, Sepsi, Orbai, Kézdi és Maros —, valamint négy fiúszékből — Keresztúr, Miklósvár, Bardóc és Kászón — álló tulajdonképpeni *Székelyföld*-től teljesen elkülönülve az Aranyos és Maros kanyarban terült el az *Aranyosszék*. Mivel ez a szék sem területileg, sem pedig tájilag nem állott összefüggésben a tulajdonképpeni Székelyfölddel, *Aranyosföld*-nek is nevezték⁴⁹. A *Székelység* elnevezés azonban magába foglalta mind a Székelyföldet, mind az Aranyosföldet⁵⁰.

A Székelyföld alább felsorolt tájai legtöbb esetben azonosak voltak a székekkel. *a) Csík* (Ciuc; Schöck) — rész tájai Felcsík és Alcsík; e nevek ma is használatosak, a hasonló nevű egyházmegyéből alakultak⁵¹. A mai alcsíki falvak többsége 1569-ben (Csík-) Somlyó egyházmegyéhez tartozott⁵². — *b) Gyergyó* (Giurgeu vagy Țara Giurgeului, Jorgau; szászul: Gerija). — *c) Kászón* (Cașin) eleinte egyetlen egyházközséget képezett. A felső-háromszékiek ezt a tájat *Kászónrét*-nek is hívták. — *d) Alcsík* (a tusnádi szoros) és a Sepsi széki *Oltmelléke* között a középkorban óriási erdőség terült el. Ezt az erdőt a Mikó család szerezte meg, és az itt telepített új falvak Felső-Fehér vármegyéhez tartoztak. Mivel a Mikó család uradalmi központja Oltszem volt, a *Mikó erdejét* későbbben *Oltszemi jószág*nak (terra Oltzeme; 1688: Ótszeményi jószág) nevezték⁵³. A Mikó-erdei falvak lakói (Mikóújfalú, Bükszád) néprajzilag is elütnek a tulajdonképpeni háromszékiektől. — *e) Háromszék* (Trei Scaune, Trisechi; Drei Stühle) egyidejűleg jelentett tájnevet és a Sepsi, Kézdi, valamint Orbai székek egyesítéséből keletkezett közigazgatási egységet, vármegyét. Az Olt és Feketeügy termékeny alvidékét nevezték *Alsó-Háromszék*-nek, itt terült el a búzajáról híres *Szépmező*. Kézdivásárhely vidéke a *Felvidék* vagy *Felső-Háromszék*; mivel ezt a tájat főleg katolikus vallású székelyek lakják, *Szentföld*nek is nevezték. *Kézdi szék*nek régi barcasági német neve *Kezderland* és az ebből eltorzított *Keyserland*. A Baróti-medencét magába foglaló *Erdővidék* régi neve *Erdőköz*, mivel a Rika és a Mitács erdei között terült el. — *f) Udvarhely szék*, a székely anyaszék is számos rész tájra oszlik:

⁴⁹ 1568: „*Siculi Sedis Siculicalis Aranyas, suis ac ceterorum unversorum trium generum Siculorum eiusdem Sedis seu terre Aranyas nominibus et in personis nostre*”. (Vö. SzékOkl. II, 232–3).

⁵⁰ 1571: „Zekelsegbelij few nipek”. (Vö. SzékOkl. II, 328).

⁵¹ 1569 körül *Fel Chyk* a következő falvakat foglalta magába: „Zent Damokos, Zent Thamas, Bodogazson, Jenewfalwa, Karczfalwa, Danfalwa, Madaras, Rakosfalwa, Chijchijofalwa, Georeochfalwa, Vachiarchij, Zent Mihhalij, Zentmijklos, Zepwijz, Borsowa, Delne, Palfalwa”. (Vö. SzékOkl. II, 269).

⁵² „*Somlijo megeje*: Chjomortan, Chjobod, Vardoffalwa, Taplocza, Sijged, Mijndzenth, Zenthlelek, Menassagh, Zent Georgij, Bankfalwa, Zent Kijralij, Zent Imreh, Zent Sijmon, Chijato Zeg, Zent Marton, Chijekefalwa, Kozmas, Tusnadfalwa, Vijfaw, Imperfalwa, Jacobfalwa, Felsewfalw”. (Vö. SzékOkl. II, 272).

⁵³ 1342: „*possessiones ipsorum (filius Mykou) Sumbur et Gerebench vocatas ad domum ipsorum in terra Oltzeme vocata*”. (Vö. SzékOkl. VIII. 18–19).

A Kis- és Nagy-Homorod mente a *Homorod melléke*, Szováta és Parajd, valamint Sófalva tája a *Sóvidék*, továbbá említés történik a *Nyikó mentéről* és *Etéd tartományáról* is. A Hargita és a Csíki havasok közötti medencéket (Gyergyó, Csík) *Havasköz*-nek nevezték, de a Görgényi-havasok és a Hargita nyugati lejtőjén, tehát Maros és Udvarhely székben elterülő vidék neve *Havas-alja*. Mivel e vidék lakosságának többsége katolikus vallású, a Nyárad felső folyása mentén is megkülönböztethetünk egy ún. *Szentföldet*. A Rikán „belüli” Udvarhely szék neve *Vargyas vidéke*, amely közigazgatásilag *Bardóc fiúszék*-hez tartozott. — g) *Maros székben* a Bekecs alatti *Nyárad vidékéről* (Nyárad mente vagy *Nyárad tere*) a székely népköltészet is megemlékezik.

IV. Máramaros

A történelmi Erdélytől északra fekszik *Máramaros* (Țara Maramureșului; Alte Mieresch); a közelmúltig vármegye is volt. Az *alsó-* és *felső járáshoz* (Ierașul sau Vidicul de Jos, Ierașul sau Videcul de Sus) tartozó kismemesi falvak mellett aránylag kevés uradalom alakulhatott ki, ilyen volt pl. *Bocskó vidéke*. Az északi Máramaros ukránok lakta havasi tája a *Verhovina*⁵⁴.

V. A Szilágyság és az északi Partium

Erre a tájra is jellemzők az Erdély peremvidékén már említett *alja* főnévvel alkotott tájnevek. A Máramarossal szomszédos *Avas* vagy *Avasság* (Țara Oașului)⁵⁵ mellett megemlítjük Aranyosmedgyes váruradalmát, a *Medgyes-alját*, a *Szilágysomlyó* uradalmát vagy *Somlyóalját*, az *Erdőd* uradalmát, azaz *Erdődalját*. A Meszes-hegység alján terült el a román vajdák és krajnikok vezette *Meszesalja*, tovább északkeletre a *Bükkalja* és ettől délre a *Rézalja*⁵⁶. Szintén román többségű volt *Kővár vidékének* és a részben Csicsóvárához tartozó *Lápos vidékének*⁵⁷ lakossága. Nagybánya és Felsőbánya közös neve a *Kétbánya* vagy egyszerűen *Bányavidék*.

⁵⁴ 1657: „A verchovinára... őrséget rendelt Máramaros vármegye a beleznai, kövesligeti, taracsvizi és körösmezei sorompókat megerősítették”. (Vö. TörtTár. 1910. 166).

⁵⁵ 1389: „cacumine cuiusdem montis inter *Maramorisium et Auas*”. (Vö. Teleki-Oklevéltár II, 221).

⁵⁶ 1391: „Donamus autoritatem Priori super omnes proventus dicti monasteri (a máramarosi Körtvélyes; Hrusova; sz. j.) ac pertinentium, que hic infra inserentur: *Zilagysag, Megyesalja, ... Chicho, Bolvanus*” stb. (Vö. DocVal. 418—9). 1394: „Possessiones *Erdedalya*, vocatus in comitatu Zathmariensi habitas”. (Vö. DocVal. 473).

⁵⁷ 1653: „*Lapos vidéki* falvak”. (Vö. EMSzT. I, 94).

VI. Körös-vidék, Bihar és Zaránd megyék területe

A *Körös-vidék* és a *Körösí* (Crișana, illetve Crișan) tájnév a középkorban eleinte csak a Fehér-Körös völgyére, a világosvári uradalomhoz tartozó román kerületek vidékeire vonatkozott, mint pl. *Makra-alja* (a mai *Aradi-Hegyalja*)⁵⁸, *Kápolna vidéke*⁵⁹, *Halmágy*, (*Fehér-)**Körösőfő vidéke*, *Aranyág*, *Kalanda* és *Körösbánya vidéke*. A XVI—XVII. században a *Körös* vagy *Körös vidéke* tájnév alatt a *Deszni*, *Bél* és *Belényes vidékét*, valamint a Sebes-Körös menti *Bárodtságot* és *Lakságot* is értették. A Királyerdő tölgy- és bükkerdőkkel borított része volt az *Erdőhátság* (1335: Erdeuhath). A *Körösökről* 1285. évből (in Kereskvz)⁶⁰, a *Körös-Marosökről* pedig 1596-ból van adatunk. A XVII—XVIII. században több bihari tájegységnek párhuzamos magyar—román neve volt: a *Bihari-* vagy *Váradí-Mezőség* (Cimpia Orășii), *Belényes vidéke* (Vidicul Beiușului), *Sebes-Körös mente* (Crișul Repede), *Lakság* (Luncă), *Berettyó mente* stb. A belső-alföldi köz utótagú tájnév egyaránt megtalálható a régi térképeken⁶¹, valamint az írásbeli forrásokban. A Körös-vidéktől északra terül el a borban gazdag *Érmellék*, majd a Kraszna és Szamos között fekvő *Szamosköz*.⁶²

A Sebes-Körös mentén volt a román lakosságú *Bárotság*⁶³ (idevaló családnév pl. *Borodí*). A Béli-hegység (románul Codru Moma) aljában terült el *Béli vidéke* vagy egyszerűen a *Bél* (Bélfenyér, Bél, Bélzerind, Bélmegyér, Bélsok, Béltelek, Bélmező)⁶⁴. GYÖRFFY ISTVÁN szerint Tenke-Szalonta vidéke az *Erdőhát*, Gyula vidéke pedig a *Mezőség*⁶⁵. A hegyvidéki vagy peremmedencék (pl. *Avasság*)⁶⁶ románjai számára az Alföld egyszerűen *ország* (țară), tehát olyan vidék, ahol földművelő parasztok élnek, és ahova az erdőlő vagy juh-

⁶⁴ 1675: „Somlyai kapitány — *Bélyi vidéke*”. (Vö. EOE. XVI, 180). GYÖRFFY ISTVÁN szerint a magyar nép a Béli-hegységet *Fenesi hegynek* nevezi; az erdő belterülete és az ott épült falvak neve „Bél”. (Vö. GYÖRFFY ISTVÁN, Fekete-Körös-völgyi magyarság. Földrajzi Közlemények 1913. 487, 492).

⁶⁵ Földrajzi Közlemények 1915, 277.

⁶⁶ 1578: „Pertinentiae Avassag (portiones valachicae)”. (Vö. D. PRODAN, Jobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea. II. București, 1968. 355).

⁵⁸ 1231: „vineas in Macra”; XVII. század: „Világoshoz közel az *Makra aljában* állottak be azok a seregek ... egyik Jenőnél, másik az Kölesér mellett való”. (Vö. KEMÉNY JÁNOS, *Önéletrésze* 284); ZSÁMBOKI 1579-ben kiadott térképén SCHARADALIA.

⁵⁹ 1654: „lippai szancsákságban, *Kápolnai tartományban*, Satol nevű faluhoz tartozó belső Nezova nevű falu török földesura”. (Vö. TMÁO. VII. Pest, 1872. 438).

⁶⁰ P. BINDER, *Geografia istorică a Munților Apuseni*. (Vö. Apulum XIII [1975], 524).

⁶¹ Zsámboki János 1579-ben kiadott térképén: SAMOSKVS, KOROSKVS, TEMESKWS. Ezekon kívül előfordul még a SYLAGHSÁG és NYRSÉG is.

⁶² 1582: Várdai Mihály végrendelete: „hagynom neký Mýgh az en neuem viselý az *Zamos keözy Jozagnak* felýtt, tudni Illik Janknak, Gywgýelnek, Rýchýnek, hermanzegnek felýtt”. (Vö. RADVÁNSZKY BÉLA, *Magyar Családélet és háztartás a XVI. és XVII. században*. III. (Adatgyűjtés). Budapest, 1879. 120. és 1674: „*Érmellyéke* az török elpusztítása után” (vö. EOE. XVI, 436).

⁶³ 1666: „Váradí jószág *Bárotsággal*”. (Vö. EOE. XIV, 190).

tartó románok aratni és csépelni jártak⁶⁷. A *puszta* elnevezés mint tájnév csak a török pusztítás után, a XVIII. században alakult ki.⁶⁸

B) Adattár

I. Erdély és a keleti Partium nagy tájai

1. 1308: Francia *Névtelen*: „Vngaria... habet enim (hoc) regnum *prouincias et ducatus magnos, quarum: ... Sexta malamors* (Máramaros sz. j.), *Septima sylac* (Szilágy sz. j.), *VIII pars transiluana* (Erdély sz. j.), *IX siculi* (Székelység sz. j.) ... *XI zeuriuenses* (Szörénység sz. j.)” (vö. *Descriptio Europae Orientalis*. G. POPA—LISSEANU, *Izvoarele istoriei românilor* vol. II. București, 1931. 30—1.

2. kb. 1370—1390: A Bruges-i itinerarium: „TERRA DE ZEVENBERGE et est regis Ungariae: *Hayde* (Heide, azaz az alföldi 'Mezőség' sz. j.), *werden* (Nagyvárad sz. j.), ... *Heynode* (Bánffyhunyad sz. j.), *Clysemborch*” (Kolozsvár sz. j.) stb. (vö. SZAMOTA ISTVÁN, *Régi utazások Magyarországon és a Balkán félszigeten. 1054—1717*. Budapest, 1891. 42—44. és *Călători străini despre țările romane I*. București, 1969. 145—7.

3. 1385: Peter Sparnau és Ulrich von Tennstädt német zarándokok út-leírása: „...fure wir obir dy Tirnaw (Duna sz. j.) dar nach quame wir in das *Land Walachie* (Havaselve sz. j.) ... Dar nach rethe wir keyn *Krone* (Brassó sz. j.) in das *Wortzelant* (Barcaság sz. j.). Nota uz dem Nerxs (Kerc? sz. j.) czoge wir in *Sobinborgen* (Siebenbürgen sz. j.) obir eyn wasser, daz heyst der Alte (Olt sz. j.), und quamen in eyne stad, dy heyst dy Hermenstad (Szeben sz. j.) und ist dy hoabistad in *Sobinborgen*. Nota von der Hermestad czu der Clusterburg (Kolozsvár sz. j.) von der Clusterburg *obir den Walt* (Királyerdő a Királyhágónál sz. j.) und obir daz Wassir, dat heyst der Kryst (Sebes-Körös sz. j.) und quomen keyn Wordin (Nagyvárad) von Wordon obir dy *Heyde* (Alföld sz. j.) keyn Ofin (Buda sz. j.) von Ofin keyn Wyne (Bécs sz. j.) von Wyne keyn Prage (Prága sz. j.)”. (Vö. *Die Jerudalemfahrt des P. Sparnau und Ulrich von Tennstädt (1385)*. Herausgegeben von R. Röhricht. Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde XXVI [1891], 490).

⁶⁷ „Dacă întâlnești pe un *oșan* (avasi román sz. j.) sus .n Mții Oașului nu-ți va răspunde nicio dată 'vin din țară' sau 'mă due în țară' pentru că țară este doar acolo, către Satu Mare unde se fac bucate și nu la noi, unde oamenii trăiesc din vite și din munca la pădure”. (Vö. ION VELCEA, *Țara Oașului*. București, 1964. 14—5).

⁶⁸ 1757: „a Pusztañ Magyar Országann vagyonn” (Gálfalva, Kisküküllő). (Vö. EMSzT. I, 107).

4. kb. 1460—70: Az ún. nagydisznódi német—latin szójegyzék táj- és helynevei:

blezchlanth Valachia, Olachia	noesen Bistricia
burczlanth Burczia, Brachovia	saxenlanth Saxonia
czechellanth Siculicia	Weyszenburg Alba
hermestat Cibinium	Neopolis newstat
molde Moldavia		(Nagybánya sz. j.)

(vö. CAPESIUS B.—ISING G., Ein Heltauer Handschrift mit Wörterbuchzeichen aus dem 15. Jahrhundert. Forschungen zur Volks- und Landeskunde 12 [1969], Nr. 1, 18).

5. 1568: A kolozsvári szász névtelen az erdélyi szászok egykori elterjedéséről: „Der ganze *Zips* (Szepesség sz. j.) ... gantz *Nössner land* (Beszterce vidéke sz. j.) und *Rodna*, darnach das gantze *Portzen Land* (Barcaság sz. j.) und alle Stuhl auff dem *alten Land*, das *Weinland Obirister und Niederster Stuhl*, und zwischen beyden *Kockelwasser* (Küküllőköz sz. j.) allhir, der *gantze Grund von Hunyad* (Kalotaszeg sz. j.) gegen Klausenburg ... an beiden Seiten am Morasch ... biss gegen *Müllenbach vor dem gantzen Walde* ... und heben dem *Zewesch* (Sebes sz. j.) beiden Seiten biss auff die Hermanstadt, *längst den Zibinn*, und *neben der Haarbach*, neben dem Alth auff beiden Seiten, gar biss *auff Serkenyen* (Sárkányerdő sz. j.) so ist das Land allenthalben voller Teutschen gewesen...” (vö. IOSEPH KEMÉNY, Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens, Klausenburg, 1839. 88—92).

6. 1575: Heltai Gáspár Magyar Krónikájában előforduló tájnevek: „Noha a régi városok elpusztultanak Magyarországra, de azért számtalan sok városok, mezővárosok, várak, faluk és erősségek vadnak Magyarországon, Tótországban, Sklovákországban (Szlovénia sz. j.), Horváthországban, Rácországban (Szerbia sz. j.), *Szilágyban*, *Máramarosban* és egész *Erdélyben*, melyek szépen vadnak elrendelve és vármegyékre elosztva ...

A 6. (erdélyi) vármegye a *kalotai*. Ez a végső... Először naptámadatra Moldvára vagyon egy *hercegség* melyet *Besztercének* neveznek... Az *Erdélységnek* nagy voltáról és bódog voltáról ... (1241-ben) azonközbe a másik tatároknak fejedelmek Kadán, csak ezer tatárokkal általindulla a havason, és harmad napig juta Radnáig. A *Radna völgybe* pedig mind németek lanknak vala, kik ezüst és aranybányákat művelnek vala ott.

(1437-ben) *Nyírségben* is támada egy Márton bíró, ki nagy parasztsereggel mind megdulá és megöle nagy kegyetlenséggel a nemeseket mind az egész *Nyírségbe* és *Szamosközben*”. Vö. HELTAI GÁSPÁR, *Magyar Krónikája*. 1575. Újabb Nemzeti Könyvtár, III. Pest, 1854. 73—81, 121, 212 stb.

7. 1626—1627-es erdélyi árszabályozások (limitációk): „Tehén az minemő az *Mezőségen* és *Torda táján* és egyebütt is az földnek jován szokott teremni. Az *Topánfalva* és egyéb havasok között termett teheneket ... Az orbai desz-

kának százát helyben három forinton. Brassóban négy forinton. Az *csíki, gyergyai, kászoni* sendel. Az *Kalothaszegben* csinált sendel. Az viasznak, méznek, vajnak és olajnak ára: Ez a kimutató Fejérvártól fogva Déváiig, Vajda-Hunyadig, az *Meszesig*, Bánffy-Hunyadig, Nagy Bányáig, az Maros két felén, Vásárhelyig, Beszterczéig extendáltassék. A két Küküllő völgyén, az egész *Székelyföldben* és *Szászországban* pedig, mivel Isten minden élést bővebben adott, mindeneiket ennél az limitationál olcsóbban tartoznak minden rendek adni”. (Vö. EOE. VIII, 377, 405, 406, 468, 475).

II. A tulajdonképpeni Erdély (az erdélyi Vajdaság) hármasságtagoltsága: a Lakság (vármegyék), a Székelység és a Szászország

1. 1599: Borsos Tamás: „Egyfelől Mihály Vajda az országban volt, más felől az *székelység* kegyetlenkedett, sőt még a *laksági parasztság* is feltámadott vala földesurára; mind az is azt reméli vala, hogy Mihály vajda azoknak is megadja az szabadságot; ilyen nagy rettenetes rémülés-romlás forog vala az országban”. (Vö. BORSOS TAMÁS, Vásárhelytől a Fényes Portáig. *Koczián László* kiadása. Bukarest, 1968. 45). — 2. 1600: „az *lakságon* magyar és szász faluk” (vö. EOE. IV, 525). „az Magyar Nemzet, Zekelység és Zazsag” (vö. SzékOkl.k IV, 1381). — 3. 1605: Rác György pusztításairól: „holott Brassótól fogva mind *székelységet*, *szászorságot* és *lakságot* egyaránt dúlatta, égette az ő ráczaival”. (Vö. SzékOkl. VI, 14). — 4. 1627: „az *szászorságon* pedig, hanem az *ajkságon* is” (vö. EOE. VIII, 370). 5. 1643: „mind a *Székelységen*, mind a *lakságon*” (vö. Református Szemle 1936. 261—5). — 6. 1653: „die *Zekell* und die *Saxen* vnd die *Vármegye*” (vö. G. SEIVERT, Akten und Daten über die gesetzliche Stellung und den Wirkungskreis der sächsischen Nations-Universität. Hermannstadt, 1870. 105).

III. Az erdélyi megyék területe

a) Az erdőn inneni és túli vidékek (Sárkány-, Apáca- és Rika-erdeje)

1. 1514: „Saxones regales in *districtu Barcza* commorantes universitas *Sarkan Erdeje* vocates in circuita dicta poss-nis Zunyogszegh adiacentes” (vö. TörtTár. 1888, 631). — 2. 1529: Gerendi Miklós és Török Bálint levele a brassóiaknak: „Ex *sylva Apacza*, prope Monyoros” (vö. IORGA, Documente Hurmuzaki XV, 322). — 3. 1600: Mihály Vajda: „auff Schnockendorff (Szunyogszék sz. j.) und darnach iber *Czaidner wald* getzogen” (vö. SZÁDECZKY LAJOS, Erdély és Mihály vajda története 1595—1601. Temesvár, 1893. 375). — 4. 1600: Gyulafi Lestár: „Mihály vajdát Brassónál in fuga szemtul szembe igen gyalázta Baba Novák ... Im most júnek az *Sárkány erdején* reánk ...” (vö. MHH. 33. Budapest, 1894, 40). — 5. 1623: Bethlen Gábor gazdasági utasításai: „Az 200 zall fatt kik mikor megh vizek arra vigiaztasson es az

sarkany erdeöreöl vitessen azon zekerekell, zanakkall” (vö. D. PRODAN, Urbariile Tării Făgăraşului. Bucureşti, 1968. 120). — 6. 1624: „Az *Sarkany erdejen* leveo negy falut: Sarkanyt, Parrot, Gritet és Persánt urunk el veve es Fogarashoz foglalala”. (Vö. TATROSI GYÖRGY, Önéletírása és történelmi feljegyzései. Irodalomtörténeti Közlemények, 1959, Nr. 3). — 7. 1664: „Bárczai szegénységnek lévén ilyen nagy alkalmatlansága és kárvallása, a mely posta lovakat a *Sárkány erdején* által visznek, visszamenőleg tolvajok, kiknek inkább Súnogysszenen vagyon gyakrabban fészkek, elvonszák tőlök és így végtére minden lovaikból kipusztulnak nyavalyások”. (Vö. EOE. XIII. Budapest, 1888. 362). — 8. Kb. 1680: „Vizaknáról a só Fehérmegyében a *Sárkányerdőn* kívül, Sófalváról Fehérmegye *Sárkányerdőn* belül kap” (vö. BIRÓ VENCEL, Apor István. Kolozsvár. 80). — 9. 1690: „Az vámos hidakat és utakat is ... nevezet szerént a *Rika* és *Sárkány útját* is az kik ennekelőtte csinálták, azon helyek tartozzanak reparálni”. (Vö. EOE. XX. Budapest, 1897. 370).

b) Az erdélyi Mezőség

1. 1448: „Waydazylwasa alio nomine *Mezewzylwaza* vocate, in comi. Cluj existentis” (vö. Teleki-oklevéltár II, 31—2). — 2. 1613: Toldalagi Mihály: „Az tatárság is azon éjjel az egész *Mezőséget* Erdélybe ellepé” (vö. Toldalagi Mihály évkönyve. TörtTár. 1881. 2 o.) — 3. Kb. 1660: *Datum in arce Vecz. Balthazar Bornemisza*: „Az ispanok is az *mezősegen* az latrok utan vadnak” (vö. NICOLAE IORGA, Documente Hurmuzaki, XV/2, 830). — 4. 1659: Georg Krauss: „Alss sie dess andern tags bei Apahid vndt Suk auf der *Meszeösegh* ankokommen ... bei dem *Schuck* (Csík sz. j.) auf der *Meszeösegh* antrifft”. (Vö. KARL FABRITIUS, Georg Krauss, Siebenbürgische Chronik. Wien, 1864. II, 3). — 5. 1661: „Barcsai Gáspárt ... a *mezősegen* Kozmás nevű faluban a kísérő katonák meglövöldözik”. *ErdMuseum*. 1900, 450—5). — 6. 1666: „Aus dieser Gegend (Regen) ziehet man gegen Mittag auf die so geflache *Heyde* Ungarisch *Mezőség*, oder *Campestria*, da findet man in dem Comitatu Colossiensi die Ungarische Stadt Torda, zu Teutsch Torrenburg”. (Vö. JOHANN TRÖSTER, *Das Alt- und Neue-Teutsche Dacia* ... Nürnberg, 1666. 420). — 7. 1687 nov. 18: Az adó kivetése Kolozsvármegyében: „*Mező-Eörményes*, *Mező-Szilvás*, *Mező-Eör*, Magyar Fráta, *Mező-Szent-György*, Monor, Nagy Sármás, Nagy Ida ... Szász Püöpös, Szász-Akna” stb. (vö. EOE. XIX. Budapest, 1896. 1235). — 8. 1699: „(A jobbagy) innét *Gyergyobol* oda ki az *mezősegre* bujosott vala”. (Vö. *EMSZT*. I, 1090). — 9. 1717: (Nagyszeben. Haller János Apor Péterhez): „az *mezősegre*, csak nem a marosig, portáz pusztít, éget”. (Vö. *EMSZT*. I, 865). — 10. 1805: A Runk-i görög-keleti kolostor írása (Görgényhodák mellett): „Dară de la *Cîmpie* și dintr-alte părți ... noi ctitoru minăstirii dinpreună și satele Hudacu și Ibănești (Libánfalva sz. j.) și cu alte sate dinpreună învecinate din *gidicul Gurghiului* (vidicul Gurghiului, azaz: Görgény vidéke sz. j.)”. (Vö. NICOLAE ALBU, Petru Maior. Bucureşti,

1968. 81). — 11. Kazinczy Ferenc: „E rettenetes magasságu hegyeket azért hívják *Mezőségnek*, mert rajtok igen kövér fű terem” (vö. KAZINCZY, Erdélyi levelek I. 88—9). — 12. 1858: Fabini: „Im Munde des Volkes den Namen (Klausenburger) *Haide-ungarisch Mezőség-walachisch Kimpia*”. (Vö. Programm des Mediascher evangelischen Gymnasium 1858. 59: 24). — 13. „*Heide* sächsisch *Hét* die (Klausenburger) '*Heide*' magyarisch *Mezőség* rum. *Cámpe*” (vö. GUSTAV KISCH, Nordsiebenbürgisches Namenbuch. Archiv des Vereins 34. 1907. 54). — 14. *Heide, hit, hêt, hât* (Wallendorf, Zepling), *hét* (Reen-Szászrégen; Wallendorf, Kisdemeter). — Flachland: „einem schmit von salzpürkg der den vagen off der *heiden* gepeseret hat”. (1528; Quellen II, 120—1). — „Gebietsbezeichnung des Landteiles zwischen Mieresch und Somesch, auch Wiede”. (Vö. Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch IV (H—J). București—Berlin, 1972. 118). — 15. *Heide* (Reen-Szászrégen sz. j.), *hét*. „Von Rumänen und Ungarn bewohnte, wirtschaftlich wenig entwickelte Landschaft westlich von Reen. Die dort getragene Arbeit heisst: *hêtner uerbet* . . .” (vö. FRIEDRICH KRAUSS, Wörterbuch der nordsiebenbürgischen Handwerkssprachen. Siegburg, 1957. 407—8. és SiebVjsch. 1933. 144. és 1937. 450).

c) Fogarasfölde

1. 1432: Bécsi egyetem anyakönyve: „Venerabilis pater dom. Michael abbas monasterii *de Candelis* (Kerc sz. j.) ordinis Cisterciensis, diocesis Strigoniensis, in *Vogras im Septemcastris*” (vö. Die Matrikeln der Universität Wien I. Graz—Köln). — 2. Kb. 1450: „nuntiis ad *terram Fugras*” (vö. *Rechnungen* 5). — 3. Kb. 1460: „Ain gancze *gegent genant Fgrasch*” (vö. Archiv des Vereins 27: 340). — 4. 1476: Pongrácz János erdélyi vajda levele: „nobilibus, kenezis, ceterisque inhabitatoribus et populis *terre Ffagaras salutem*” (vö. N. IORGA, Documente Hurmuzaki XV, 90). — 5. 1480: Szeben: „Ala jetzt in dem *lannde Vogaras* vnd an dem Wasser Allt” (Olt sz. j.); (vö. Mühlbacher Gymnasialprogramm 1873/74. 38). — 6. 1549: „az Johazoknak *Ez fogaras felden* . . . Ez fele zertartással fyzetwnk” (vö. EMSzT. I, 1080). — 7. 1554: Báthory András levele Nádasdy Tamásnak: „Én magam jöttem ide (Alvincze sz. j.) házam népével az dög (pestis sz. j.) előtt, mert *Fogaras tartományán* igen halnak” (vö. TörtTár. 1905, 229). — 8. 1587: „neşte boiari de la *țara Făgărașului*. 1 Săcui de in Săcele . . . in *Țara a Birsei*” (vö. N. IORGA, Socotelile Brașovului. București, 1900. 262—3). — 9. 1613: „*Fugresch Geleynd, Ceckelland, Molldau*” (vö. Quellen VI, 12). — 10. 1632: „mint az teöb apro faluk *fogaras feölden*” (vö. EMSzT. I, 93). — 11. 1658: „Alss der feindt nun ganz *Burzeland* sampt den *dreien Stuhlen* verwüstet . . . *Fogarascher land* zu dem grossen Hauffen, welche oberhalb *Fogras vntter dem gebürg* lagen” (vö. G. KRAUSS, Chronik I, 353). — 12. 1667: „A *fogarasi alsószéki* assessorok . . . az *felsőszékben* esett bírságpénz. *Porumbák vidéki* bírságpénz . . . Sinki processus” (vö. SZÁDECZKY BÉLA, I. Apafi Mihály fejedelem udvartartása I.

Budapest, 1911. 10—5). — 13. 1677: „Si am scris ... când am fost în *Țara Oltului* la unguri, de am învățat grămăticii” (vö. ION BIANU—R. CARACAS, *Catalogul manuscriptelor românești II*. București, 1906. 241—2). — 14. Apor Péter: „Ha csokolatával kináltál volna valakit, talán azt tudta volna, hol volna *Kacsulatafalva Fogarasföldin*, hogy az kucsulási patakból kinálad”. (Vö. APOR PÉTER, *Metamorphosis Transylvaniae* 321). — 15. Halmágyi István: „Fogarasban és az *havasallyiak* zabkenyérre szorultak, *Felfogaras földé, szélybeli* oláh első regiment. *Fogaras földén Sinkán* jeles boérok lakván” (vö. SZÁDECZKY LAJOS, Halmágyi István naplói. Budapest, 1906. 43, 220, 230, 231). — 16. 1761: „Au perit la Sfat de sabie 2 feciori, Sandu din *Tară*, și unul Stan din Părău din *Țara Oltului*”. (Vö. CANDID MUȘLEA, *Biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului II*. Brașov, 1946. 411).

d) Kalotaszeg

1. 1474: „Michael vayvoda wolahalis de *Kalathazegh*.” (vö. SzékOkl. VIII. Budapest, 1934. 131—2). — 2. 1503: „Item *Kolatasegy* Peter habet per 9 ebdomanas. Item *Sylady Benedic* perceptit ebdomanas”. (Vö. Rechnungen, 390). — 3. 1540: „Egregys Nobilibus ac vniuersitati Incolarum in *districtu Kalothazek*” (vö. EOE. I, 53). — 4. 1650: „*Kalotta Szegben* leveő Magyar Faluk kiknek Zab Dezmájuk a Gyalai várhoz szokott jární: Gyerő Vásárhely, Kis Petri, Ketesd, Mogjoro Kereke, Damos, Magyar Monostor (később Gyerőmonostor, Jakab Zs. jegyzete), Sárvására, Fárnas, Babony, Szent Kiraly, Jako Telke, Njarszo, Sztana, Bikal, Remethe (ma puszta Marótlaka határában Jakó Zs. jegyzete), Zentelke, Valko, Derete” (vö. JAKÓ ZSIGMOND, *A gyalui vártartomány urbáriumai*. Kolozsvár, 1944. 152). — 5. 1668: „Kalotaszegen levő szegénység ... a *Körösben* lakók” (vö. EOE. XIV. Budapest, 1889. 320).

e) Erdélyi peremmedencék és havasi részek

1. 1600: „Szász Sebesnél az álgukat az *havas torkában* vonták”. (Vö. Budapest, 1879. 586). — 2. 1623: Bethlen Gábor gazdasági utasításai a fogarasi várnagyhoz: „Hauaselfeoldeben (*Havasalföld* sz. j.) ... buzatt zallisson ala Remnekre (*Rînnicul Vilcea* sz. j.) ... Az Olton altall jeoÿen nagy *zel feöldeket* ell foglallion az olah falw hatarin ... az *Zekely feöldin* vadnak ... Az *Moldouaboll* (*Moldva* sz. j.) az Neszter és Prut melleöl, *hauaselfeoldebeöll* az Duna melleöll jgen jo fele eoregh zeöke disznokott vetessen ... *hauasara Fogaras feöldin* es az *Zazsagon az fundus Regiuson*” (vö. D. PRODAN, *Urbanrüle Țării Făgărașului*. București, 1970. 121). — 3. 1626. évi árszabályzat (limitáció): „szöke borjus tehenet, az minemő az *Mezőségen* és *Torda táján*; alábbvalót *Havasközi* tehenet”. — 1627 évi limitáció: „Az remethei, ponori és több ott az *havasközben* csinált sendel”. (Vö. EOE. VIII. Budapest, 1882. 327, 405). — 4. 1637: „Vizaknai aknára az *fundus regiusból* kételenség alatt *Szeleste széken* kívül ne tartozzanak extraordinare munkásokat adni” (vö. EOE. IX. Budapest, 1883. 590—7). — 5. 1763: „A *Marsinánok* ... határ Taxájáb(an)

bárányokat adtanak” (Mezőzáh) (vö. EMSzT. I, 575). — 6. 1763: „az mely Aszszu szőlő borokat vétettem *Hegy allján*” (Szentpál) (vö. EMSzT. I, 483). — 7. 1764: Bod Péter: „Kérje magának ... *Hegyaljára*”. (Vö. Bod Péter önéletrása. Kolozsvár, 1945. 104). — 8. Egy abrudbányai szerkönyv román beírása (Mineiul din nov. 1778): „Au fost paroh la aciaste parohie popa Ioan Micu de la Vinugard care popa Ioan Mic numai in doi ani au fost aicia parohu și de aicia s-au mutat *paroh la Sibiel în Mărjinime*”. (Vö. NICOLAE IORGA, Studii și documente XIII, 28).

f) Hunyad vármegye tájai

1. 1511—1513: „de pertinenciis *Kaján*”. — 1517: „De telonio in *Hatzak*”. — „Feria sexta sequenti Nicolao Machesdy misso ad *Swl* pro auricampsiōne”. — „Bekes proficisceus cum kenezys ad *Hathzak Auricampsor de Swl*”. — 1531: „Item David misso ad pertinencias *Haczak* pro certis negociis”. — 1532: „Item dominica post Laurenti Michaeli Tolway misso ad *Erdeóhaat* pro diversis negociis inter colonos castri, cui pro expensis date sunt”. (Vö. PATAKI, *Hunedoara* 2, 4, 27, 31, 32, 72, 109). — 2. 1532: *Honterus*: „HAZAK”. — 3. 1615—1650: „Fiscale bonumokról”: „A *belényesvidéki vaskohokhoz és rézbányához* ... Bihar vármegyének az a *belényesvidéki része*. Az kik a havasalföldi vagy moldovai határba hajtják marhájakat, avagy a *Silbe legeltetik* ... A *székelységen levő sóaknák*. Feketető nevű helynek a *Körösben* mely vagyion ... *Deszni jószág*. *Jófű vidékre* senkinek jobbágyi béne fogadtassanak. *Kővár vidékiről* is az jobbágyok kiadattassanak”. (Vö. *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1540—1848. évi erdélyi törvények*. Fordították és utalásokkal ellátták Dr. Kolosvári Sándor és Dr. Óvári Kelemen. Budapest, 1900. 47—223). — 4. 1631: „*Huzna vidéke* Szaránd vármegyébe incorporáltassék. Hunyad vármegyében *Jófő vidékin* levő pusztá helyek” (vö. EOE. IX. Budapest, 1883. 283, 286). — 5. 1632: „*Kajánbeli* hidak és vám” (vö. EOE. IX. Budapest, 1883. 320). — 6. 1635: „Zilahról, Tasnádról, *Hunyadról, Háczokról, Lonkáról* az odafutott jobbágyok kiadhattassanak” (vö. EOE. IX. Budapest, 1883. 426). — 7. 1661: Kendeffy Gábor írja Malomvízről: „az *Marosmelyéki* ispán ...” (vö. TMÁO. VII. Pest, 1872. 400). — 8. 1687: „*Zaránd vármegyében* Brád, Ribicze és Mostakin nevű faluk eddig is nem kevésbé terheltek az *Kajánon* ki s bójáró követek és egyéb rendek alkalmatosságával, azonkívül is az török torkában lévén lakások”. (Vö. EOE. XIX. Budapest, 1896. 113). — 9. 1689: „hogya más utat keressen magának Lugos fele az *Erdőhátságon* el, ha penig az Marus mellett jőne is el”. (Vö. TMÁO. VII. 304). — 10. 1689: „Hunyad vármegye: *Maros mellékin, Hátszegvidékén*” (vö. EOE. XX. Budapest, 1897. 323). — 11. 1690: „*Fadsát vidéki*, Zajkányi határ, egy demsusi *Haczok vidéki* menyecske” (vö. TMÁO. VII, 351). — 12. 1695: „mentek az *Kajántorokban* eleiben” (vö. *Mon. Hung. Hist. Scriptorum* 35. (Czegei Vass György és Vass László naplói) Budapest, 1896. 211. — 13. 1707: „az német bójárt

az *Kajánon* minden bántodás nélkül” (vö. EMSzT. I, 569). — 14. 1740: „Quartélyb(a) ... ugy kételenségből az Hunyadi *Erdőhátság*ra is kellett tennünk több két Processusnál... (Hosdát)” (vö. EMSzT. I, 504). — 15. 1746: „Todorán Janos uram Popa Lorincz Uram házában itten *Sylban* vőnek állott” (Páros). (Vö. EMSzT. I, 240). — 16. 1772: „az *Erdőhátságon* ... a Tavaszi Buza és Zab vetés vagyon nevezetesen bőségben” (Algyógy) (Vö. EMSzT. I, 1067).

IV. A Királyföld (*Königsboden*) és a szászok lakta területek tájnevei

a) A Hét szék területe, alsó és felső székek

1. kb. 1468: Die „*Bwtner yn den nydersten Stylen*”: „Item durch des wyllen, zo wir in Hermanstetir Stwl langst abe kegen Brosz vorhyn v Cwffen vnd in den *obristen Stwl* vj Cwffen vor j Gulden gebunden haben, wir aber nw yn den *nedirsten Stwlen* Vj Gulden gebunden haben ...” (vö. Archiv des Vereins XV, 196). — 2. 1494: „Item missis litteris ad *sedes superiores* in facto et arificio textorum”. 1497: „Item missis ad *sedes superiores et inferiores nuntiis*”. 1507: „Misso famulo ad *tres sedes inferiores*”. (vö. Rechnungen 164, 238, 493). — 3. 1547: „das dat dorff *Königsboden* sey” (vö. SSW.K: 275). — 4. 1593: „Schickt ich den Janos Deakh zugleich in die *Underste Stuel* czu”. „Liessen wir dem Betlen Jorgen zu seiner Hochzeit in der *7 Stuel Namen* einen tepicht”. „Kegen Enietten (Nagyenyed sz. j.) ins *Warmegie*”. „Schickt ich in die *oberste Stuel* Mustrung zu halten”. „Schickt ich in die *nidderste Stuel* den czins einzumahnen”. (Vö. ANTON KURZ, Jahresrechnung des Johann Waida Bürgermeisters von Hermannstadt für das Jahr 1593. Kurz' Magazin I, 296—307). — 5. 1648: „auf *Königs Boden* oder *Edler Erde*” (vö. SSW.K: 275). — 6. 1774: „Siebenbürgische Teutschen von dem *Königs-Boden*” (vö. SSW.K: 275).

b) Altland (Óföld)

1. 1532: Honterus: „*ALTHLAND*”. — 2. 1551: Constitutiones antiquiores capituli Cibiniensis: „parochialium rectores et plebani ac omnis *populus trium sedium Schenk, Lwschkirch et Cibinii partium Transylvanarum*”. (Vö. SiebVjsch. 1932. 34). — 3. 1503: „Item mer hat gekaufft pachin ffon eynem aws dem *Alde land*” (vö. Rechnungen 373). — 4. 1604: „die Herren Schässburger, Medwescher, Schenker und *Alt Länder* zu der Basta Zeiten Anno 1604 Cronstadt angedrohet”. (Vö. Quellen VII, L). — 5. 1646: „Ihm Februar Die 6 Ist auff dem *alten landt* vndt *oberlandt* vmb miternacht solches Vngewitter von Donner blitz vndt Hagel ergangen Jedermann gedacht der Jüngste tag sollt einbrechen”. (Vö. G. KRAUSS, Chronik I, 136). — 6. 1667: „*Kőhalmi alsó processus* procesussusból, *Kűhalmi felső processus*”. (vö. SZÁDECZKY BÉLA, I. Apafi Mihály fejedelem udvartartása I. Budapest, 1911. 9, 15). — 7. G. F. Marienburg: „Das *alte Land*: Also genannt nicht nur von

Burzenländer, Fogarascher und Sárkányer Sachsen, sondern auch von den Sachsen zu den Kockeln in den 13 Dörfern” (vö. Trauschenfels Magazin I, 203).

c) Unterwald vagy Land vor dem Walde

1. 1456: „Anno domini MCCCCLVI jar hat der Tracol vil wonders vnd gross vbles getan” (Lambacher Hamdschrift). „... ist der Draco komen vber waldt ... bay ... des dorffs Humlach” (Omlás sz. j.) (vö. Archiv des Vereins 27 [1896]: 338). — 2. 1532: Honterus: „LAND VOR DEM WALD”. — 3. 1863: Johann Karl Schuller: „Es genügt hier auf die Benennung *Unterwald (sächsisch angderwald)* zu verweisen. Dass sie sehr alt, und damit derjenige Sachsengau bezeichnet wird, zu welchem die Kreise von Broos, Reussmarkt und Mühlbach gehören, weis jeder Sachse” (vö. Archiv des Vereins VI, 335). — 4. 1870: „*Unterwald* — ursprünglich *decanatus de Sebus*, nach dem Reformation: *Capitulum Sabesiense — Antesyvanum*” (vö. DAVID KRASSER, Geschichte des sächsischen Dorfes Grosspold in Siebenbürgen. Hermannstadt, 1870. 1).

d) Borföld (Weinland)

1. 1532: Honterus: „WEINLAND”. — 2. *Giovanni Antonio Magini* (1555—1617) földrajzának (Geografia civé Descrittione Universale della terra partita in due volume. Venetia, 1598) Erdélyre vonatkozó fejezetét Hertel Jánosnak, Dávid Ferenc fiának adatai alapján állította össze. A *Borföldről* a következőket írja: „da Germani detto *Vuinlant*, e da gli Ungheri *Borfuld*, che significa paese di vino” (vö. CLAUDIO ISOPESCU, Notizie intorno ai romeni nella letteratura geografica italiana de Cinquecento. Buletinul Sect. Hist. Acad. Române. Tom XVI, 78). — 3. 1600: „Im az zolgamath ala kwltem wala *bor feoldire* sendelliel, az sendelt el atta...” (Szentkirály, Udvarhely) (vö. EMSzT. I, 1046). — 4. 1619: Segesvári Bálint kolozsvári krónikás: „11 maji az hideg elveve mind szőlöt s gyümölcsöt, mind egész Deésig, hanem *az borföldén az százszok között* maradott meg; ugy anynyira elvötte az kolozsvári határon, monostorin, fenesin, hogy igen kevés maradott” (vö. Erdélyi Történelmi Adatok IV, 186). — 5. 1804: „*Das Weinland* vom Mediasch und Schässburg gehören ... *Das Weinland, Regio Vinifera*” (vö. M. LEBRECHT, Versuch einer Erdbeschreibung Siebenbürgens. 1804, 122, 146).

e) Haferland („Zabföld”)

1. 1551: Báthory András levele: „Az *zabot* többet meg nem hoztak, hanem csak *Sjnk székrül* ígérték magokat, hogy az többi is meghozza” (vö. TörtTár. 1905. 102). — 2. „Die Stühle Leschkirch und Gross-schenk, im Volksmunde *Haferland* genannt”; vö. FRIEDRICH RATZEL, Schilderungen aus Siebenbürgen, 1874, 46). — 3. „Mit *Haferland* bezeichnet der siebenbürger Sachse ein Gegend, wo kein Wein gedeiht” (vö. Forschungen für Volks- und Landeskunde I, 199).

f) Nösnerland (Beszterce vidéke)

1. kb. 1500: „Rich Jorg aus Nössner gelend” (vö. Archiv des Vereins XVI, 386). — 2. 1532: Honterus: „NÖSNERLAND”. — 3. 1580: Nagyszében: „dem Gasparo Albrecht aus *Nösner gelend*”. (Vö. Archiv des Vereins XVII, 103). — 4. 1617: „megh kelletik niugodniok ot *Besztercze vidéken*” (vö. IORGA, Doc. Hurmuzaki XV/2, 873). — 5. 1619: „Besztercze szekben” (vö. IORGA, Doc. Hurmuzaki XV/2, 877). — 6. 1641: Haller Gábor naplója: „*Besztercze vidéken az havastorokban egy-egy emberfőnyi jegek estenek le, mely 300 ménesnél többet vesztett el; talán Jád nevű falunál lött*”. (Vö. ETA. IV. Kolozsvár, 1862. 3—89). — 7. 1665—1672: Kőhalmi feljegyzések: 1665: „den armen Leuten von der wehl (Vajola? sz. j.) aus *Nösner Gelände* zum Kirchbau”. — 1672: „einem Dorfe aus *Nösnerland* namens Zeipert (Szépnýír sz. j.) zu Kirchbau” (vö. Archiv des Vereins 37: 644).

g) Naszód vidéke (Radnavölgye, Rodner Grund)

1. 1475-ben Mátyás király Beszterce városának adományozza *Radna* városág és *Radnavölgyét*. „Cum suis pertinenciis *Radnawelgye vocatis*” (vö. IORGA, Doc. Hurmuzaki XV, 83). — 2. „Das wasser times (Nagyszamos sz. j.) so von der *Rodnergrund* herab fleus” (vö. Korrespondenzblatt V, 86). — 3. 1650: „*videcul cetăŃiei BestreŃii ... vidicul Măriei Tale în sat în Năsăud*”. (Vö. N. IORGA, Documente româneŃti din archivele BistriŃei. BucureŃti, 1899. 87).

h) A Barcaság vagy Barca (Burzenland, Tara Bîrsei)

1. 1427: Luxemburgi Zsigmond király levele: „Marienburg im *Wurzlande* am Mittwoch nach Judica 1427” (vö. Kurz' Magazin II, 96, 102). — 2. 1508: „*Petrus Barczay cum quinque equis Clos-, Nides-, Lorenz Burczelender*” (családnevek sz. j.). vö. *Rechnungen*, 501, 599 o. — 3. kb. 1530—1540: „*Barcza terra, Barcza Erden, Barcza provincia*” (vö. Quellen III, 833). — 4. 1532: Honterus: „BVRZELAND”. — 5. Báthory András levele Nádasdy Tamásnak: 1552: „Isten segitvén, én is ez mai napon indulok *Barczába*”. — 1554: „Szolgáim mostan is *Barczában* vadnak”. (Vö. TörtTár. 1905. 110—1, 229). — 6. 1595: Pellérdi Péter: „fekethe Halom ... szép egy helyen vagyon, az *Barsasagba*”. (Vö. Pannonhalmi Évkönyv. Budapest, 1914. 136—56). — 7. kb. 1600: „*Barcia, Barcensis, Bartzia, districtus-, provincia-, terra Barcza, Burzenland, Burtzenländischer District*” (vö. Quellen V, 652). — 8. 1632: Gridi (fogarasföldi) szökött jobbágy: „Sorban Kirzte ... most *Barczan* lakik” (vö. D. PRODAN, Urbariile Tării Făgăraşului. BucureŃti, 1970. 196). — 9. 1655: „Az *Bozatorokban* ha lehetne, nem kellene szállani” (vö. EOE. XI. Budapest, 1886. 225). — 10. 1664: Johann Stamm naplója: „Nota bene. Den 28 September wird den *Oberländer, Teutschen und Wolachen*, geboten, die Bären zu jagen, und werden auch 2 gejagt, einer erschossen, der ander wird los” (vö. Quellen VI, 189). — 11. 1667: „mely utakról, hidakról a *Rikában* és *Barczaságon* vámot szoktak exugálni” (vö. EOE. XV. Budapest, 1892. 219). — 12. 1668. A havas-

alföldi vajda levele: „egy néhány faluink szöktenek el az nagyságod birodalmában, némelyek *Fogaras tartományában*, némelyek *Brassó tartományában*, némelyek *Szeben székire*” (vö. TMÁO. VI. Pest, 1871. 427). — 12. 1687: „*Szeliste szék, Tolmács szék, Töröcsvári jószág*” (vö. EOE. XIX. Budapest, 1896. 186). — 14. 1688: „*Barczán, Talmats széki, Nagy Sink széki, Kőhalmi tiszt uraink, Besztercze szék*” (vö. EOE. XIX. Budapest, 1896. 369, 375). — 15. 1704: „Sie sollten ins *Niederland* ziehen und all ihr Hab und Gut mit sich nehmen” (vö. Quellen IV, 304). — 16. kb. 1710: Apor Péter: „akkor is a titulus úgy megszaporodott volt, hogy midőn Székely Mojzes hadaival együtt elveszett volna az *Barczán*, csak egy szántó földön tizennégy gróf és nagyságos úr teste feküdt”. (Vö. APOR PÉTER, *Metamorphosis Transylvaniae* 316).

i) A Barcaság peremén fekvő tájak

a) Baránmező (Turchau): 1. 1377: Nagy Lajos adománya Brassónak: „*usus silvarum, aquarum . . . etiam usu Campi Turchaw vocati quem inter metas dictae civitatis fore dicunt constituti re sic habita perfruantur*”. (Vö. Urkundenbuch II, 480). — 2. 1427: Zsigmond király táborozása: „*Datum in descensi nostro exercituali in Campo Baranmezew vocato, secus confinia partium nostrarum Transalpinarum*” (vö. Urkundenbuch IV, 317). — 3. 1480: Báthori István országbíró táborozása: „*Datum in Baran Mezew, descensu scilicet campestri prope castrum Therch*” (vö. SzékOkl. VIII. Budapest, 1934. 146).

b) Bodzamező (Bosau, Buzae): 4. 1519: „*Campi Bozza Mezew*” (vö. SzékOkl. III. Kolozsvár, 1890. 203). — 5. 1525: „*quedam via Wthas nominata, que per campum Bozamezew appellatum Transalpinam vadit*”. (Vö. SzékOkl. VIII. Budapest, 1934. 266—9). — 6. 1530—1540: „*Bosa-Bosaw, Bozaw, Bwzaw, Baszaw pratum, campus, mezew*” (vö. Quellen III, 843). — 7. 1563: „*in der Bussen den Hattert zwischen Deutschen und Sekeln*” (vö. Quellen V, 139). — 8. 1600: „*in der Busen*”; „*in der Busaw bei Tartlen*” (Prázsmár sz. j.) (vö. Quellen V, 99, 377). — 9. 1674: „Az mi az élés szekerek dolgát illeti kegyelmes uram, én úgy jóvallom, az *Bozzán* jöjjenek be”. (Vö. TMÁO. VI. Pest, 1871. 237).

c) Farkasvágó (Lunca): 10. kb. 1620: „*Datum ex castris nostris ad campus Farkasvágó positis*” (vö. SzékOkl. V. Kolozsvár, 1897. 51—2). — 11. 1666: „Az köröspataki Kálnoki féle udvarház tartozéka *Farkas Vágó*” (vö. VAJDA EMIL, A vargyasi Dániel család. Budapest, 1894. 834—6). — 12. 1724: „Az *Bozzai birodalmat* az régi Atyáinktól maradot szabadsággal birják az falusi lakosok” (Kisborosnyó); vö. EMSzT, I, 910). — 13. 1781: Benkő József: „*confluentes Alutae atque Fekete ügy, supra campum foenicularium Farkasvago molitur, jacet Kőkös*”; (vö. IOSEPHUS BENKŐ, Miklovia II. Viennae, 1781. 90).

V. Székelyföld (Zekkelland, Secuimea)

1. kb. 1491—1492: Vlad III. Călugărul (1482—1496) havasalföldi vajda ószláv nyelvű levele: „Сакуле” (Săcuime); (vö. ION BOGDAN, Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Țara Ungurească în sec. XV—XVI. București, 1905. CLIX oklevél 194—5). — 2. 1497: „Item misso domino Michaeli Arembruster cum duobus famulis ad dominum vaivodam in terram Siculorum ...”; (vö. Rechnungen 250). — 3. 1509: „Famulo qui eum conduxit usque ad Siculiam ...”; (vö. Rechnungen 521). — 4. 1571: „Zekelsegnek nagjób rizzate *hawassok keozzeot es hawassok alat* vannak es beowen walo erdeos feoldek” (vö. EMSzT. I, 1071). — 5. 1581: Szentpáli Kornis Mihály levele: „Wagion az *Sohoz* (a sófalvi kamarához sz. j.) tartozo *hawas allat* egy nagy kazalo mezzeo holott ez *hawas alatt lako*zo falwk mind feyedelemseghez walo falwk” (vö. EMSzT. I, 207). — 6. 1611: „aus dem *Zegelland* nach der Cronstatt zuegezogen” (vö. Archiv des Vereins 22: 347). — 7. 1612: Paul Sutoris krónikája: „Als aber die Kroner in *Zekelland* waren, raubten und brannten sie umher getrost, und die Zekler wurden ängstig und flohen in den *Schöck* ... die ganze *Zekelei, Schöker* und *Maros Zekler*” (vö. Quellen IV, 29—30). — 8. 1620: Bethlen Gábor levele: „Az Soljmkath kgd mjnd *Czikbol, Girgiobol, Kaszonbol* ualahol mi leszen igen io gonduseless alath Indiczja kj” (vö. EMSzT. I, 208). — 9. 1623: Bethlen Gábor gazdasági utasításai: „*Zekely feoldy* modon Czynaliak az Saytokott”. vö. EMSzT. I, 320). — 10. 1632: Gridi (fogarásföldi) szökött jobbágy: „most *Zagonban Zekely feolden* lakik” (vö. D. PRODAN, Urbariile Țării Făgărașului. București, 1970. 196). — 11. 1698: Weisskircher Kirchenbuch: „1 Kübel (Korn) in *Czekel Land* für die Schindeln geschickt worden” (vö. Korrespondenzblatt 1900, 190). — 12. XV—XVII. századi román krónika: „*Secuime, Tara Secuiască*”. — 1461: „In anul 6969 a lovit cu război Ștefan voievod *Tara Secuiască*” (vö. Cronicile alavo-române din sec. XV—XVI. București, 1959. 328, 15). — 13. „*Zäckelland* der von den *Seklern* (sächsisch *zäkel, zäkel* im engern Sinne des auch als Name der Ungaren überhaupt üblichen Namens) bewohnte Theil Siebenbürgens. So auch in einem Gedichte Behaims über den Zug des Königs Wladislaus gegen die Türken und die Schlacht bei Varna da, wo die einzelnen Bandereien seines Heeres aufgezählt werden: das neund der *Zekelländer war* ...” (vö. Quellen und Forschungem zur vaterländischen Geschichte, Literatur und Kunst. Wien, 1849. 39; JOHANN KARL SCHULLER, Siebenbürgisch-sächsische Eigennamen von Land und Wasser. Archiv des Vereins VI, 421).

a) Aranyosföld

1. 1593: Gálfi János végrendelete: „Az én születésemnek helye *Aranyos földén Kocsárdon* volt, ki *székelység* között vagyon; de az én eleim ezen a földön jövevények voltak; jó Magyarországból búdostak erre a földre. Itt

megtelepedvén Kocsárdon a helynek szépségéért és jó voltaért, summán vötte volt az ösem azt a jószágot és örökséget; tudniillik az *Aranyos vize* és az *Maros vize között* vagyon ez a hely. Az úr isten pedig megékesítette ezt a helyt szép folyó vizekkel és drága szép mezőkkel, kit különb különb féle szép vadak és madarak laknak. Ennek felette pedig kedves búzatermő földje úgy anyira, hogy kedves és gyönyörűséges hely”. (Vö. ETT. Kolozsvár, 1837. 77—80). — 2. 1614: „Varga Janos *Aranjas feoldi*; Kis István *Aranjas szekj*; Zaz Georgy *Arannias feoldi*” (vö. EMSzT. I, 403).

b) Csík

1. 1529: A kőhalmi szászok jelentése a szebeni Universitásnak: „Audiui nunc Moldavienses ad *Gyrgyo* impetum fecisse . . . *Sedem Gyergyo siculicalum* totaliter concremarunt, et nunc in *Chyk* sunt . . . *Jerdgo et Schykschi* devastarint” (vö. IORGA, Doc. Hurmuzaki XV, 310—2). — 2. 1532: Honterus: „SCHVK”. — 3. 1599: Simon Czak krónikája: „Den Fürsten (Báthori András) aber hat man ihm *Schuck bey Georgi* enthaupt wnd das Haupt dem Michel Weden (Mihály Vajda, Mihai Viteazul sz. j.) geschickt wnd den Cörper begraben” (vö. Deutsche Fundgruben zur Geschichte Siebenbürgens. Kronstadt, 1860. 118). — 4. 1617: „im *Sok* oder *Giwrgo*” (vö. Quellen V, 578). — 5. 1660: „indem *Schoker* und die Czekel dem Barczay rebellieren”. — 1661: „Den 22 octobris brechen die Tattren und Türken in den *Schöck* gemeiniglich mit Rauben, Morden und Brennen”. — 1664: „ein neu aus *Schöck* allhier nach Kronstadt Gebrachte Legenda” (vö. Quellen IV, 260, 264, 290).

c) Gyergyó

1. 1532: Honterus: „IORDIA”. — 2. 1534: Album Oltardium: „Eodem Anno haben die wilde Ochsen so in den Gebürgen von *Girgau* schaarweis hausen, und von die Zeckeln Begyen oder Boegin (bölény sz. j.) genannt, viel Schaden gethan, auch Menschen und Weiber so im Wald gangen, mit den Füßen gemordet” (vö. Deutsche Fundgruben zur Geschichte Siebenbürgens. 1860. 10). — 3. 1632: Grid fogarasföldi falu urbáriuma: Grid, integra possessio. „Fugitiui Koman Mihaly eöreökeös iobbagy Marton Deak udvarbiroságában ment el, mosten *Girgioban* Remete neuw faluban Lazar Istuan feölden lakik” (vö. D. PRODAN, Urbariile Țării Făgărașului I (1601—1650). București, 1970. 196). — 4. 1655: „*Gyergyobol* ualo uolna” (vö. EMSzT. I. 454). — 5. kb. 1680: Moldvai levél: „Crai birău de la *Gurgiu*, mari căpitan de țara *Gurgeului* dem Alfalău de la Vargheșu Istuanu (gyergyóalfalusi Vargyas István sz. j.)”. (Vö. N. IORGA, Acta românești din Ardeal privitoare în cea mai mare parte la legăturile Secuilor cu Moldova. Buletinul Comisiei istoriei a României II, 205, 208). — 6. 1780: „Remete in *Sekler Stuhl Jörgau*” (vö. JOHANN EHRENREICH FICHTEL, Beitrag zur Mineralgeschichte von Siebenbürgen. Nürnberg, 1780. 114).

d) Háromszék, Erdővidék, Alsó- és Felső-Háromszék, Kézdi vidéke, Kászon

Háromszék: 1. 1528: „Item phelte kyesser geschickt vnter die czekel als in die *drey styel*” (vö. Quellen II, 103). — 2. 1532: Honterus: „SCHEPSI, KEZDI, ORBAI”.

Erdővidék: 3. 1616: Bethlen Gábor Nagybölön, Középjaita és Nagyajta falvaknak megengedi, hogy felelő pásztorot tarthassanak: „... a nagybölöni, középjaitai és nagyajtai hiveink eo in loco Erdőközben és oláhok közel való szomszédságokban constituálnak” (vö. SzékOkl. VI, 49). — 4. 1670: „Háromszéken, *Erdővidékén*, Bölönben lakó Damokos János” (vö. SzékOkl. VI, 325).

Felső-Háromszék: 5. 1660: Nemes János naplója: „meghozák, hogy a *felvidékiek* Torjához a kastélyhoz gyűltenek” (vö. TörtTár. 1902. 261).

Kézdi vidéke: 6. kb. 1810: „Die Früchte hingegen an dem *Kézder Bezirke* ... unter dem Namen der *Keyserländer* wurden sehr geschätzt” (vö. Siebenbürgische Provinzialblätter IV, 42).

Kászon: 7. 1654: „Damokos András Somliay *Kaszonban* ualo Tanito mester [vallomása]” (vö. EMSzT. I, 1214). — 8. 1675: „*Kászon rétín* való széna rét” (vö. EOE. XVI. Budapest, 1893. 190).

e) Udvarhelyszék

1. kb. 1610: Borsos Sebestyén az erdélyi reformációról: „*Csik, Gyergyó és Udvarhely* egy néhány falukkal öszve, *Marosszéken is a havas alatt* egy néhány falu nem állottak el a régi avas pápistaság mellől ...” (vö. Erdély öröksége I. Budapest, é. n. 124). — 2. 1627: „Oláhfalvi, gyergyai deszka, orbai deszka ... Ha mikor a *Rikán, Apácán, Sárkányon* kihozzák” (vö. EOE. VIII. Budapest, 1882. 405). — 3. 1635: „incolas novem possessionem sive pagorum *districtes Vargias* in sede siculicali *Vduarhely trans sylvam Rika viceiudicem regium cis sylvam Rika*” (vö. SzékOkl. VIII. Budapest, 1934. 370—3). — 4. 1653: *Udvarhely*: „*A havas alatt* levő faluk nyom kiadással ne tartozzanak”. (Vö. TörtTár. 1907. 229). — 5. 1657: „*Vargyas vidéke, Homorod melyékére, Küküllőn túl az Feérnikó, só vidékére és Etéd tartományára, Kereszturszékre*” (vö. EOE. XIII. Budapest, 1888. 528). — 6. 1686—1688: „*Sepsiszek, Kézdiszek, Orbaiszek, Erdővidék, Alcsik, Felcsik, Gergyó, Kászon, Marosszek*” (vö. Alvinczi Péter okmánytára II. Pest, 1870. 268—9). — 7. 1781: Benkő József: „sede filiali *Bardotz* ... in finibus *silvae Mikoanae*, ... *Vargyas vidéke*, ... et *Alutae* continentur *Szép-Mező* id est, pulcrum rus vocatur ... *Labor-völgye* hoc est, Labor vallis ab ipso pago nominatur” (vö. I. BENKŐ, Milkovia ... II. Viennae, 1871. 75—91). — 8. 1809: „az *Havasalji Falubeli* belső s külső Birodalmai [Nyárádszentlászló]” (vö. EMSzT. I, 910).

VI. Máramaros (*Maramureș*; *Alte Mieresch*)

1. XV—XVI. század: „i rzeki *Omaramurussa* (lengyel fordításban)” (vö. P. P. PANAITESCU, *Cronicile slavo-române*. București, 1959. 168, 177). — 2. 1595: „*Máramarosban Bocsko vidéke* 11 falu” (vö. EOE. III. Budapest, 1877. 485). — 3. 1602: „auff dem Weg zum Telsch fyr sie in *Alden Meresch*” (vö. IORGA, Doc. Hurmuzaki XV/2, 791). — 4. 1666: Tröster: „Su la *Máramarosch* (mai helyesírással: Si la Maramureș sz. j.)”; német fordítása: Und im *Alten Möresch*. — „Es entspringt aber dieser Fluss Möresch oder Maris (Maros sz. j.) nicht zwar in dem *Alten Möresch* oder *Moromorosch*, aber doch aus dem Gebirg so Siebenbürgen und den *Alten Möresch* aneinder heftet . . . das *Nössnerland* . . . Es hat aber dieses Land von Abend Ungarn von Morgen den *Möresch* von Norden das Moldauer Sarmatische Gebirg” (vö. I. TRÖSTER, *Das alte und neue Teutsche Dacia* . . . Nürnberg, 1666. 357, 414, 437—8). — 5. Máramaros mai szász neve: „*Marmarosch*. Die Marmarosch heisst nössnisch (az észak-erdélyi szász tájszólásban sz. j.) *der âlt Mêresch* (der alte Marosch), rumänisch *Maremureș* (=mare 'gross' + Mureș, Marosch), im Gegensatz zum siebenbürgischen *Mêresch* rumänisch *Mureș* . . .” (vö. GUSTAV KISCH, *Nordsiebenbürgische Namenbuch*. Archiv des Vereins 34. 1907. 86).

a) *Máramaros vármegye kistájai, az alsó és felső járás vagy alsó- és felső vidék*

1. 1593: „de către slăvită varmegie”; 1750: „In varmega Maramureșului” (vö. LAJOS TAMÁS, *Etymologisch-Historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente in Rumänischen*. Budapest, 1966. 837). — 2. 1612/1617: „*Bilțu Toma juratul din Maramureș din Vidicul de sus*” (vö. ORGA, Doc. Hurmuzaki XV/2, 300; L. TAMÁS: i. m. 852). — 3. 1638: „*popa Iuon din Maramureș din Cra.ul de sussu din Vișeu de Sus* . . . a țerei noastre a *Maramureșului*”. — 1639: „*Jacob giurat de vidig de sus*” (vö. N. IORGA, *Documente românești din arhivele Biștritei*. (Srisori domnești și scrisori private). București, 1899. 63, 68).

VII. Szilágyság és az északi Partium

1. 1437: A szebeni szász Universitas oklevele Martinus 1437. évi felkeléséről: „*videlicet Martinus, in terra Nyr et Zamosköz magna rusticorum vi collecta*” (vö. ANTON KURZ, *Magazin für Geschichte Siebenbürgens* II. 374). — 2. 1453: „*Predium Zenthgerg appellatum in circuitu Somlyoalya in Comitatu de Zolnok mediocri existentem*” (vö. SZAMOTA—ZOLNAI, *Oklevélszótár* 13). — 3. 1490—1492: „*Item districtus Nyerschegh appellatus; Stephanus Marocz de Meggyesallya*” (vö. FRIEDRICH FIRNHABER, *Beiträge zur Geschichte Ungerns unter der Regierung der Könige Wladislaus II und Ludwig II* (1490—1526). Wien, 1849. 82, 136). — 4. 1538: *Szilágyság*: „*Dum autem homines*

Transilvanici exirent ad *Zylaghsagh* et circum adiacentes partes” (vö. S. GÖLDENBERG, Clujul în sec. al XVI-lea. Bucureşti, 1958. 369). — 5. 1552: *Meszesa-lja*: „Denique Nobiles quosdam qui sub *monte Mezzes* in confinibus Transilvaniae habitant” (vö. GUSTAV SEIVERT, Akten und Daten . . . Hermannstadt, 1870. 50). — 6. 1553: *Lapos*: „Pertinentio castro Chychyo . . . Item pertinentiae *Lapos*” (vö. Anuarul Inst. de istorie din Cluj VIII, 84—103). — 7. 1594: *Meszesa-lja*: „*Meszés Allia*. Chiser Portio. Babos Gergeli Waida . . . *Meszés allia*y krainikok (vö. SZABÓ T. ATTILA, *Anyanyelvünk életéből*. Bukarest, 1970. 249). — 8. 1594: *Rézalja*: „vaida Buha lukach és az *Réz alliai vidékbeli* krajnikok” (vö. SZABÓ T. ATTILA, *Anyanyelvünk életéből*. Bukarest, 1970. 250; EMSzT. I, 575). — 0. 1605: „Az *Küvári* és *laposvidéki* oláhokban is, az lövészszámot kik őrizték” (vö. GYULAFI LESTÁR: MonÍrók. XXXIII. Budapest, 1894. 61). — 10. 1653: „Belseő Zolnak vármegyében *Lápos Vidékén*, Debrik, Ünőmező, Ungurffalva és Kupsaffalva nevü Falubeli Portiomba(n) lakozo Jobányamnak . . .”; (Cege) (vö. EMSzT. I, 94). — 11. 1675: „az *Meszés alatt* s egyebüttvaló strásálás” (vö. EOE. XVI. Budapest, 1893. 117). — 12. 1687: „Az egész armáda Büdfalva felé *Lápos vidékén* jó ki . . . egy faluban *Láposon* lévén . . . eddig *Láposról Kővár vidékére* általment volna . . . az *Lápos vidékin* s a két *Bánján* (Nagy- és Felsőbánya sz. j.), *Kővár vidékin*” (vö. EOE. XIX. Budapest, 1896. 136—56). — 13. kb. 1690: Cserei Mihály jegyzőkönyve: „Az *Meszesa-lján* való falukban való házhelyek és jobbágyok” (vö. TörtTár. 1903. 482).

VIII. Körös-vidék, Bihar és Zaránd megyék területe

1. 1390: „Castrum nostrum regale Vilagosvar in comitatu de *Zarand* sizuatum necnon districtibus olahalibus *Halmag, Kapolna, Chych, Keresfew, Aranagh, Kaladna*, poss *Feyrkeresbanya*” (vö. DocVal. 397). — 2. 1473: Alsószolcsvai román jobbágy: *Dan Keresj* (vö. JAKÓ ZSIGMOND—VALENTINY ANTAL, A torockószentgyörgyi Thorotzkay család levéltára. Kolozsvár, 1944. 19). — 3. 1525: „Pertinencia *Kapolna Wideke*” (vö. Anuarul Inst. de istorie Cluj III. [1960]. 98—9). — 4. 1594: Kolozsmonostor urbárium: „Thamas az attiaual ieott ide ez előtt 20 esztendővel *Keoreos Maros Keozswl*” (vö. JAKÓ ZSIGMOND, A gyalui vártartomány urbárium. Kolozsvár, 1944. 28). — 5. 1602: Belényes várának kapitánya: „*Keoreossy István*” (vö. Catalogul Arhivei Sighişoara III, 32). — 6. 1611: Segesvári Bálint kolozsvári krónikás: „1611 22 oct mene el az fejedelem az *Körös felé ki*, Magyarországra” (vö. ETA. IV. Kolozsvár, 1862. 179). — 7. 1619: „Az egész *Erdőhátságon, Mezőségen, Keres és Berekjő két felén* való falus bírának igen meg kellene parancsolni . . .” (vö. SZILÁGYI SÁNDOR, Bethlen Gábor fejedelem kiadatlan politikai levelei. Budapest, 1879. 114). — 8. kb. 1620: „Az *Baródságon* megyünk vala az fejedelemmel (*Várad felé*)” (vö. Kemény János önéletírása 275). — 9. 1660: „A *körös-*

ben lakóknak pedig annál (Bánffy Hunyad) belyebb jönni sóért szabados ne legyen” (vö. 1540—1848-as erdélyi törvények. Budapest, 1900. 308). — 10. 1665: „Főispánsággal való authoritással biró kapitányok állittathatnának Somlyóra is, a ki az *Sebes-Körösnek* észak felől való részeit az *Beregjő* és *Érmellyékeivel* egész *Váradon* alól is az *hódoltság*on lévő földvel igazgatná az haza szokott törvényeivel, *Sebesvárába* is, az ki azon *Sebes-Körösnek* dél felől való részét, Szalontán alól való hódoltságával az *Erdőhátsággal*, *Belényes*, *Béli vidékeivel*, *Zaránd vármegyének* alsó járását *Deszni vidékével*” (vö. TMÁO. VI [IV], Pest, 1870. 277). — 11. 1678: „az jenei török vitézek *Zarándvármegyében* az *Körösben* levő falukon beljebb egész *Dupa Piatraig* és az *Kaján Torokig* írván fel némely falukat” (vö. EOE. XVI. Budapest, 1893. 186). — 12. 1684: „Első volt, kegyelmes uram, ha reá találának szorulni, az *Lakságon* és *Körösben* az hadnak adnának quártélyt” (vö. EOE. XVIII. Budapest, 1895. 245). — 13. 17. század: „A *Körösbeliek*, *Baroltságiak* és *Váradtartományán* lakósok” (vö. KONCZ JÓZSEF, Csepregi I. Mihálynak punktumai . . . ; Magyar Gazdaságtörténeti Szemle I, 371—2). — 14. 1724: „protopope Ghiorghie de la *vidicul Beiuşului*” (vö. NICOLAE IORGA, Studii şi documente IV. Bucureşti, 1902. 73). — 15. 1727: A bihari román esperesek eskütétele: „Szegény Bihar Vármegyei Oláhok között: Eu, protopopul Mihai dela *Luncă*, cu toţi preoţi şi cu birăele din toate satele, / Eu, protopop Gavra, dela *vidicul Beiuşului*, cu toţi preoţi şi cu toate birăele *vidicului Beiuşului*, / Eu, protopop Ioan dela *Cefa*, cu toţi preoţii din *Câmpia Orăzii*, cu birăele din toată satele din *Cîmpia Orăzii*, / Eu, protopopu Gavrilă, de la *Popmezău*, împreună cu toţi preoţii dinpreuna cu birăele. / Eu, protopop Giurge din *Pesteş*, despre *Crişul Repede*, dinpreună cu toţi preoţii şi cu toţi juratii.

Determinatum est un quinque vice-archidiaconis ritus valachici utpote *lakságiensi*, *keresiensi*, *belényesiensi*, *papp-mezősiensi* et *varadiensi super eo* scribatur quantenus ordines quocumque episcopi valachici.

Alázatos szolgálai *laksági*, *Beszterczei*, *Berettyói*, *Sebes-Keresi* egész szegény oláhság és oláh papság egyetemben. *Várad mezisígiek*, *papmezeiek*, *belényesi vidikiek* egyetemben” (vö. IORGA, Doc. Hurmuzaki XV/2, 1615—8. — 16. 1736—1754: „*Laksági*, *Berettyo*, *Besztercze* és *Érmellyéki* unitus Popok közönségesen. *Berettyo*, *Beczencze* (Beszterce sz. j.), *Laksági* és *Körös völgyi* lakósok közönségesen” (vö. IORGA, Doc. Hurmuzaki XV/2, 1630—60, 1670, 1698).

Rövidítések: Archiv des Vereins = Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde. Alte Folge (1843—1852); Neue Folge Bd. I—50 (1853—1941). — BOGDAN, Relatii = BOGDAN ICN, Relațiile Țării Rcmânești cu Braşovul și Țara Ungurească. Bucureşti, 1905. — CartHung. = Cartographia Hungarica. Magyar Helikon. Budapest, 1972. — DocVal. = LUKINICH E., Documenta historia Valachorum in Hungaria illustratia usque ad annum 1400 p. Christum. Budapeste, 1941. — EMSzT. = SZABÓ T. ATTILA: Erdélyi Magyar Szótörténeti

Tár. I. (A—C). Kriterion. Bukarest, 1975. — EOE.=Erdélyi Országgyűlési Emlékek. — ETA.=Erdélyi Történeti Adatok. — HONTERUS 1532=FABRITIUS KÁROLY, Erdélynek Honter János készített térképe 1532-ből. Egy térkép-melléklettel. Budapest, 1878. — IORGA, DocHurmuzaki=Eudoxim de Hurmuzaki. Documente privitoare la istoria românilor. — MHH.=Monumenta Hungariae Historica. — PATAKI, Hunedoara=IOSIF PATAKI, Domeniul Hunedoara la începutul secolului al XVI-lea. București, 1973. — Quellen=Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt I—VII. — Rechnungen=Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt und der Sächsischen Nation. I. Band (1380—1516). Hermannstadt, 1880. — SiebVjsch.=Siebenbürgische Vierteljahrschrift. — SzékOkl.=SZABÓ—SZÁDECZKY, Székely Oklevéltár 1—5. Kolozsvár, 1872—1896. — SSW.=Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch. Bukarest—Berlin. *G* (1971); *H—I* (1972); *K* (1975). — Teleki-Oklevéltár=BARABÁS SAMU, A széki Teleki család Oklevéltára. I (1206—1437). Budapest, 1895. — TMÁO.=Török-magyarokori Állam-Oklevéltár. — TörtTár.=Magyar Történelmi Tár. — Urkundenbuch (UB.).=Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen I.—V (1892—1975).

ÁRON PÉTER

Sammlung von Belegen siebenbürgischer Landschaftsnamen und die Landschaftsinstitutionen der transsylvanischen Völker

Seit L. Kádárs Büchlein „Die Landschaftsanschauung des ungarischen Volkes und Ungarns Landschaftsnamen (1941)“ erschien, habe ich die Daten zur ungarischen, rumänischen und sächsischen Orts- und Landschaftsnamen Siebenbürgens gesammelt. Und nach dem Erscheinen des Werkes von L. Kósa und A. Filep (1975) habe ich meine Sammlung systematisiert in der Hoffnung, daß sie vielleicht in der Zukunft für ethnographischen, historischen und geographischen Forschungen nützlich sein kann.

Das Kerngebiet meiner Sammlung ist das Staatsgebiet des historischen Fürstentums Siebenbürgen nach 1526 ergänzt mit den Saumgebieten, doch ohne dem Banat, wo die im 18-ten Jahrhundert angesiedelte neue Bevölkerung in dieser Hinsicht vieles verändert hat. Die feudale Woiwodschaft Transsylvanien bestand im Mittelalter aus den vom ungarischen Adel regierten Komitaten, die teils von Ungarn, teils von Rumänen und teils auch von Sachsen bewohnt waren, und aus den Ländern der Sekler und der Sachsen im Sinne der „Union der drei Nationen“. Transsylvanien war der Name des ganzen Fürstentums, obwohl man ursprünglich mit dem Worte „Hinterdemwalde“ nur die Heide des Siebenbürgischen Beckens bezeichnet hat. Landschaftlich gemeint lag das Komitat Fogarasch z.B. ebenso außerhalb Transsylvaniens wie die Sekler Stühle und das Burzenland. Das lateinische Wort Transsylvanien

ist die wörtliche Übersetzung des ungarischen „Erdély“, was von den rumänischen Einwohnern als „Ardeal“ übernommen wurde. Dagegen haben Sachsen der Landschaft einen echten deutschen Namen gegeben. Siebenbürgen charakterisierte das Sachsenland wirklich treffend, es wurde aber gleichfalls für das ganze Gebiet des Fürstentums gebraucht.

Vor 1848 wohnte 75% der siebenbürger Sachsen auf dem Königsboden (Fundus regius), auch Sieben und Zwei Stühle genannt, 25% lebte aber in den Komitaten Burzenland und Nösnerland, die am Ende des 15-ten Jahrhunderts mit dem Königsboden vereinigt wurden. Der Name der Stadt des Nösnerlandes ist ein gutes Beispiel zur Anpassung eines slawischen Ortsnames zu den Sprachen der drei siebenbürger Völker: *Bistrița* ~ *Bistritz* ~ *Beszterce*.

Doch wurden einige Ortsnamen auch übersetzt manchmal mit platten Mißverständnissen. Das slawische Wort, *Brod* (=Furt) gab den Namen des sächsischen *Brodsdorfes* an der Marosch. Der wurde ins ungarische als (Brotsdorf =) *Kenyérfalu* übersetzt.

P. ÁRON